

यो कार्य संरचना बृहत पाठकसम्म पुगोस् भन्ने हेतुले अंग्रेजीबाट अनुवाद गरिएको हो । यसो भएता पनि एसियाली विकास बैकको औपचारिक भाषा अंग्रेजी हो र यस कार्य संरचनाको अंग्रेजी सक्कलप्रति मात्र आधिकारीक हो । यस कार्य संरचना सम्बन्धी कुनै पनि उद्धरण गर्नुपरेमा अंग्रेजी सक्कलप्रति बाट मात्र गर्नुपर्नेछ । एसियाली विकास बैकले यस अनुवादमा कुनै त्रुटी भएको छ भन्ने त्यस्को कुनै जिम्मेवारी लिदैन।

एसियाली विकास बैक

एडीबी-सरकार-गैसस साभेदारी :
कार्य संरचना, २००३-२००५
(छलफलका लागि प्रस्तुत मस्यौदा)

फागुन २०५९

कार्यकारी सारांश :

१) एसियाली विकास बैंक (एडीबी) र गैर-सरकारी संस्था बीचको सम्बन्ध तथा सरकारसँग तिनीहरूको त्रिपक्षीय सम्बन्धलाई स्थापित गर्न यो कार्य संरचना २००३-२००५ एक महत्वपूर्ण कदम हो । संरचनाले 'एसियाली विकास बैंक र गैर-सरकारी संस्थाहरूबीचको साभेदारी'^१ जस्ता एडीबीका सान्दर्भिक नीतिहरूलाई पूर्ण सक्रिय तुल्याउन खोजेको छ । यस संरचनाले एडीबीको दीर्घकालिन रणनीतिक संरचना तथा मध्यकालीन रणनीतिमा रहेका निर्देशिकालाई कार्यमूलक सन्दर्भका रूपमा प्रस्तुत गरेको छ । मुख्यतया 'निर्णय गर्ने प्रक्रियामा नागरिक समाज समेतको वृहत् तथा प्रभावकारी सहभागिता'^२ लाई प्रोत्साहित गर्नमा यो संरचना केन्द्रित छ । यसले एडीबी-गैसस साभेदारी सम्बन्धमा गठित अध्यक्षात्मक समिति र कार्यदलले दिएका मुख्य सुझावहरूलाई पूरा गरेको छ । उक्त समिति र कार्यदलले एडीबी-गैसस साभेदारीलाई संस्थाको मुख्य मुद्दाका रूपमा उठाउने कार्ययोजना तयार पार्न सुझाव दिएको थियो ।

२) यस संरचनाका दुई मौलिक विशेषताहरू छन् । पहिलो, एडीबीका साभेदारहरूले छ महिनाभन्दा बढी समय लगाएर यो क्षेत्रभरिमा १४ वटा वृहत् कार्यमूलक कार्यशालाहरू आयोजना गरी यो संरचना तयार पारेका हुन् । गैसस समुदाय, सरकार, निजी क्षेत्र तथा एडीबीका ५ सय जनाभन्दा बढी प्रतिनिधिहरूले ती कार्यशालामा भाग लिएका थिए । सहभागी प्रतिनिधिहरूले संयुक्तरूपमा आफ्ना अनुभवमा आधारित मुद्दा, लक्ष्य तथा कार्ययोजनाहरू पहिचान गरेका थिए । यो प्रक्रियाको अन्त्यमा सहभागी प्रतिनिधिहरू मध्येबाट छानिएका उप-समूहहरूका लागि फिलिपिन्सको राजधानी मनिलामा पुनः अर्को वृहत् लेखनशाला आयोजना गरिएको थियो । एक सातासम्म चलेको उक्त लेखनशालामा संरचनाको पहिलो मस्यौदा तयार पारिएको थियो ।

३) दोस्रो, यो संरचना कुनै नीति वा रणनीति होइन । यो एडीबीको मध्यकालीन कार्य-सञ्चालनका सन्दर्भमा एडीबी-सरकार-गैसस साभेदारीका लागि मार्गनिर्देशन प्रदान गर्ने 'मार्गनिर्देशिका' हो । एडीबीले दीगो विकासमा गैससहरूको महत्वपूर्ण योगदान हुने कुरालाई दुई दशकअघि नै मान्यता दिएको भए पनि यस किसिमले साभेदारीका माध्यमबाट स्पष्ट संरचना तयार पारेको यो पहिलोपटक हो ।

४) छलफलका क्रममा एसिया तथा प्रशान्त क्षेत्रको अवस्था, विचार र अनुभवमा विविधता देखिए पनि एडीबी-सरकार-गैसस साभेदारीको दीर्घकालिन परिकल्पनालाई जोड्न साभेदारहरू सफल भएका छन् । यी तीनैवटा साभेदारहरूको गरिबी निवारणसम्बन्धी परिकल्पनामा सामंजस्यता छ । परिकल्पना यस किसिमको छ :

'एसियाली विकास बैंक, गैर-सरकारी संस्थाहरू र सरकारको संयुक्त प्रयासबाट गरिबमुखी दीगो वृद्धि, सामाजिक विकास र सुशासनका माध्यमद्वारा एसिया तथा प्रशान्त-क्षेत्रमा गरिबी निवारण गर्नका लागि साभेदारी ।'

५) एसियाली विकास बैंकको कार्य-सञ्चालन तथा विकास र निर्णय गर्ने प्रक्रियामा गैर-सरकारी संस्थाहरूको भूमिकाबारे एसिया तथा प्रशान्त क्षेत्रमा देखिएका विविध अवस्था र रवैयाका जानकार

^१ एडीबी, १९९८ । एसियाली विकास बैंक तथा गैर-सरकारी संस्थाहरूबीचको साभेदारी, मनिला । यो नीतिले गैससहरूसँगको साभेदारी तथा अन्तर्क्रियालाई सुदृढ तुल्याउनका लागि सम्भाव्य र अनुकूल अवस्थामा प्रयोग गर्न सकिने विभिन्न विकल्पहरूबारे एडीबीका कर्मचारीलाई मार्गदर्शन गरेको छ ।

^२ एडीबी, २००० । एसियाली विकास बैंकको दीर्घकालिन रणनीतिक संरचना (२००१-२०१५), परिशिष्टांक २, पृष्ठ १, मनिला ।

सहभागीहरूले दीर्घकालिन परिकल्पना हासिल गर्न चारवटा मुख्य चुनौतिहरू पहिचान गरेका छन् । ती चुनौतिहरू निम्न लिखित छन् :

- क) एडीबीको सहायताप्राप्त गतिविधिहरूमा साभेदारहरूको सहभागिता सुदृढ गर्ने,
- ख) सूचनासम्म पहुँच स्थापित गरेर पारदर्शिता तथा अन्तर्क्रिया विस्तार गर्ने,
- ग) साभेदारहरूबीच समन्वय स्थापित गर्न क्षमता अभिवृद्धि गर्ने,
- घ) सरकार-गैसस साभेदारीलाई सुदृढ गर्ने ।

६) यसैगरी, सहभागीहरूले आगामी तीन वर्षका लागि कार्ययोजना प्रस्तावित गरेका थिए । साभेदारहरूको क्षमता, अपेक्षा र संस्थागत वास्तविकतालाई मध्यनजर राखी वृहत छलफल गरेर उक्त कार्ययोजना तयार पारिएको हो । ती सुझावहरूलाई निम्नरूपमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

क) एडीबीको सहायताप्राप्त गतिविधिहरूमा साभेदारहरूको सहभागितालाई सुदृढ गर्ने । यसका लागि निम्न लिखित उपाय अवलम्बन गर्न सुझाव दिइएको छ,

- सहभागिता सम्बन्धी निर्देशिकालाई औपचारिक रूप दिने । यसमा सहभागीहरूको न्यूनतम स्तर तोक्ने र दस्तावेजको संकलन तथा प्रतिक्रियाका लागि नमूना तयार पार्ने ।
- राष्ट्रिय, उप-क्षेत्रीय तथा क्षेत्रीयस्तरमा नियमित त्रिपक्षीय छलफल आयोजना गरी विभिन्न मुद्दाहरूमा एडीबीका साभेदारको साभ्हा स्वार्थ कतिसम्म हासिल भयो मापन गर्ने तथा केही गौण मुद्दाहरूलाई पछि तिनले ठूलो रूप लिनुअघि नै पहिचान गरी समाधान गर्ने । यो छलफल मागमुखी हुनु आवश्यक छ ।
- सम्पूर्ण परियोजना चक्रमा गैर-सरकारी संस्थाको सहभागितालाई सुदृढ तुल्याउने ।
- राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्यक्रम (सीएसपी) को तयारी तथा एडीबीका नीतिहरूको अनुगमन र मूल्यांकनमा गैससको वृहत संलग्नता सुनिश्चित गर्न आवश्यक प्रक्रिया प्रतिपादन गर्ने । (अनुच्छेद ८४ मा कुनै परिवर्तन भए यो व्यवस्था पनि परिवर्तन गर्नुपर्ने हुनसक्छ ।)
- गैससहरूसँग सम्पर्क स्थापित गर्न पूर्णकालिन गैसस-सम्पर्क अधिकृत नियुक्त गर्ने । यसका लागि एडीबी आवासीय नियोगको क्षमता सुदृढ पारिनेछ ।
- नागरिक समाजले नीतिगत ऋण लगानीमा कसरी प्रभाव पार्नसक्छ, त्यसको प्रक्रिया पहिचान गर्ने ।

ख) सूचनासम्म पहुँच स्थापित गरेर पारदर्शिता तथा अन्तर्क्रिया विस्तार गर्ने । यसका लागि निम्न लिखित उपाय अवलम्बन गरिनेछ :

- असल कार्य-प्रक्रिया तयार पार्ने र त्यसलाई नियमितरूपमा अद्यावधिक गर्दै लैजाने ।
- गैसससम्बन्धी महत्वपूर्ण सूचना तथा प्रतिवेदनहरूलाई कम्प्युटरमा उतारेर तथा गैससको विवरणमा सर्वसाधारणको पहुँच सुनिश्चित गरेर एडीबीको केन्द्रीय गैसस-सूचना प्रणालीलाई सुदृढ तुल्याउने ।
- सूचना सार्वजनिक गर्ने नीतिअन्तर्गत सर्वसाधारणलाई प्राप्त प्रतिवेदनहरूको समीक्षा गर्ने । यसमा प्रतिवेदन उल्था गर्ने सल्लाह पनि समावेश छ ।
- एडीबीको कार्य-सञ्चालनसम्बन्धी सचेतता विस्तार गर्ने तथा महत्वपूर्ण अध्ययन-सामग्रीहरूलाई विभिन्न भाषामा तयार पार्ने ।
- एडीबीको सहायताप्राप्त जटिल परियोजनाहरूको एक अङ्कका रूपमा सार्वजनिक सूचना केन्द्रहरू स्थापित गर्ने ।

ग) गैसस साभेदारीका लागि एडीबीको क्षमता वृद्धि गर्ने । यसका लागि निम्न लिखित उपाय अवलम्बन गरिने छन् :

- एडीबीका कर्मचारीहरूलाई गैसससँगको सहभागिता र साभेदारीमा काम गर्न नियमित प्रशिक्षण दिने ।
- परियोजनाको रूपरेखा तयार पार्न तथा कार्यान्वयन गर्न गैसससँग एकदम नजिक रहेर काम गरेका एडीबी कर्मचारीहरूलाई संस्थागत मान्यता प्रदान गर्ने ।
- एडीबी-गैसस कर्मचारी आदानप्रदान कार्यक्रमलाई संस्थागत तुल्याउने ।

घ) गैससको क्षमता अभिवृद्धि तथा संस्थागत सहायता प्रदान गर्ने । यसका लागि निम्न लिखित उपाय अवलम्बन गरिने छन् :

- गैससलाई आर्थिक सहायता प्रदान गर्ने विद्यमान प्रक्रियाको समीक्षा गर्ने तथा अनुकूल हुने नयाँ प्रक्रिया अवलम्बन गर्ने ।
- गैससको क्षमता अभिवृद्धि गर्न प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने ।
- एडीबीको कार्य-सञ्चालनसँग मेल खानेगरी सिर्जनात्मक काम गरिरहेका गैससलाई मान्यता प्रदान गर्ने ।

ङ) सरकार-गैसस साभेदारी र सहकार्यलाई अभिवृद्धि गर्ने । यसका लागि निम्न लिखित उपाय अवलम्बन गरिने छन् :

- सरकार-गैसस साभेदारीका लागि सहज वातावरण तयार पार्न उपयुक्त कानूनी संरचना तथा अन्य माध्यमहरूको विकास गर्ने । सरकारी कर्मचारीहरूमा गैसससँग अन्तर्क्रिया गर्ने क्षमताको विकास गर्ने ।

७) प्रस्तावित कार्यले एसियाली विकास बैंकको गैसस-केन्द्रको आगामी तीन वर्षे कार्ययोजनामा सहयोग पुऱ्याउने छ । प्रस्तुत संरचनाको व्यवस्थापन गर्ने मुख्य उत्तरदायित्व गैसस-केन्द्रको भए पनि यसको कार्यान्वयनको जिम्मेवारी भने एडीबीका अन्य विभाग, सरकार तथा गैससहरूको हुनेछ । संरचनाको अनुगमन तथा मूल्यांकन वार्षिकरूपमा गरी प्रतिवेदन सार्वजनिक गरिनेछ । सन् २००६-२०१० का लागि एडीबीको यस मध्यकालीन रणनीतिसँग सामजस्य हुनेगरी सन् २००५ मा नयाँ संरचना तयार पारिनेछ । यसका लागि अहिलेजस्तै वृहत सहभागितामूलक पद्धति अवलम्बन गरिनेछ ।

८) कार्यशाला तथा लेखनशालामा तयार पारिएका सुझावहरूले एडीबीको प्रचलित नीति र प्रक्रियासँग राम्ररी सामजस्यता राखेको छ । कार्य संरचनाको कार्यान्वयनका लागि खर्च पनि न्यून छ । एडीबीका लागि संस्थाव्यापी लागत ३७ लाख अमेरिकी डलर (२८ करोड ८६ लाख रुपैयाँ) पर्ने अनुमान गरिएको छ । यसमा प्रस्तावित स-साना अनुदान रकमलाई भने समावेश गरिएको छैन ।

१) परिचय

१) यो कार्य-संरचना (संरचना) एडीबी, विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रका सरकार, गैर-सरकारी संस्था (गैसस) तथा निजी क्षेत्रका प्रतिनिधिहरूले संयुक्तरूपमा तयार पारेको हो । यसले 'एसियाली विकास बैंक र गैर-सरकारी संस्थाहरूबीचको साभेदारी' जस्ता एडीबीका सान्दर्भिक नीतिहरूलाई पूर्ण सक्रिय तुल्याउन खोजेको छ । (यसलाई एडीबीका अध्यक्षले सन् २००३ मा पारित गर्नुभएको हो ।)

२) नीतिसँग सामजस्यता राख्दै यस संरचनाले सन् २००१ मा गठित अध्यक्षतात्मक समिति र कार्य दलद्वारा 'साभेदारी कार्ययोजना' तयार पार्न दिइएका सुझावहरूलाई सक्रिय तुल्याएको छ । उक्त कार्ययोजनाले परामर्श तथा संवाद प्रक्रियालाई संस्थागत गर्न मद्दत गर्नेछ । गैससको प्रभावकारी कार्य-सञ्चालनका लागि अन्तर्क्रिया अत्यावश्यक छ भन्ने एडीबीको पुरानो मान्यतामा यो संरचना आधारित छ । एडीबीले सन् १९८० दशकको मध्यतिर नै गैसस संयोजक नियुक्त गरेको थियो । त्यस्तै, सन् १९८७ मा गैसससँगको साभेदारी सम्बन्धी प्रारम्भिक नीति अंगीकार गरेको थियो । एडीबीको 'दीर्घकालिन रणनीतिक संरचना'^३ ले निर्दिष्ट गरेको बाटोलाई यो संरचनाले अवलम्बन गरेको छ । उक्त दीर्घकालिन रणनीतिक संरचनाले परियोजना^४ तथा कार्यक्रमको रूपरेखा तयार पार्न र कार्यान्वयनमा गैससको संलग्नताका लागि र सामाजिक सेवाको आपूर्तिमा एडीबीको सहायता जरूरी भएको औल्याएको छ ।

३) एडीबीसँग अहिले नै नीतिगत वातावरण र रणनीतिक स्वरूप विद्यमान छन् । त्यसमाथि यो विशेष संरचनाले एडीबी, सरकार^५ तथा गैससहरू एसिया तथा प्रशान्त क्षेत्रमा गरिबी निवारण गर्न कसरी साभेदारीको अवधारणा लिएर अघि बढ्नसक्छन् भनी दिशानिर्देशसमेत गरेको छ । यस संरचनाले साभेदारहरूबीच अन्तर्क्रिया गराउन एडीबीको कार्य-सञ्चालनका सन्दर्भमा एउटा साभा ढाँचा तयार पारेको छ ।

४) यो संरचना एक गतिशील प्रतिवेदन हो, जसमा वार्षिक अनुगमन तथा मूल्यांकन कार्यक्रमका आधारमा नियमित अद्यावधिक गर्ने तथा दोहोर्‍याउन सकिने व्यवस्था छ । संरचनाको तयारीका क्रममा सबै मुद्दाहरूलाई यथासक्य सामेल गराउने तथा सहमतिमा ल्याउने प्रयास गरिएको छ । यति हुँदाहुँदै पनि यसमा केही नपुग तथा असहमतिका विषयहरू कायम छन्, जसलाई सहकार्यको थप अनुभव हासिल गरेरमात्र सम्बोधन गर्न सकिन्छ । त्यसैले, संरचनाको कार्यान्वयनका लागि अनुगमन र मूल्यांकन कार्यक्रम अत्यावश्यक हुनुका साथै महत्वपूर्ण पक्षसमेत हुन आउँछ । यसमा भएका आवेदन तथा कार्यान्वयनका लागि सुझावहरू निर्दिष्ट परिस्थितिसँग सुहाउँदो हुनुपर्छ भन्ने मान्यतालाई पनि यसले अंगीकार गरेको छ । एउटा मुलुकमा उपयुक्त ठहरिएको सुझाव अर्को मुलुकको निम्ति पनि उपयुक्त हुन्छ भन्ने जरूरी छैन । उदाहरणका लागि कुनै एक ग्रामीण यातायात परियोजनाका लागि लागू हुने सुझाव शहरी स्वास्थ्य परियोजनाका लागि उपयुक्त नहुन सक्छ । त्यसैले, संरचनामा प्रस्तावित गरिएका कार्यहरू अनुगमनको नतिजाका आधारमा सम्भाव्य तथा अनुकूल स्थानमा लागू गरिनेछन् ।

^३ एडीबी, २००० । एसियाली विकास बैंकको दीर्घकालिन रणनीतिक संरचना (२००१-२०१५), मनिता

^४ यस प्रतिवेदनमा उल्लेखित 'परियोजना' भन्नाले एडीबीको सार्वजनिक क्षेत्रका कार्य-सञ्चालनसँग सम्बन्धित छन् । एडीबीले निजी क्षेत्रको कार्य-सञ्चालनको पक्षका रूपमा पनि परियोजनामा लगानी गर्छ । यस्ता परियोजनाहरू प्रायोजकका माध्यमबाट एडीबीमा आइपुग्छन्, जब तिनीहरूलाई लगानीका लागि उपयुक्त मानिन्छ । निजी क्षेत्रका परियोजनाहरूको तयारीमा एडीबीको संलग्नता हुँदैन । परियोजनाका प्रायोजकहरूले विकासको चरणमा गैसससँग परामर्श गर्न सक्छन् । एडीबीले त्यस्ता परामर्शलाई प्रोत्साहित गर्न जारी राख्नेछ, खासगरी त्यस्ता क्षेत्रमा, जहाँ परियोजनाबाट प्रभावित व्यक्तिहरू हुन्छन् ।

^५ यस प्रतिवेदनमा 'सरकार' भन्नाले सबै तहका राष्ट्रिय, क्षेत्रीय वा प्रान्तीय तथा स्थानीय सरकार समावेश छन् ।

५) यस प्रतिवेदनमा 'गैसस' भन्नाले सरकारमा निर्भर नभएका तथा गैर-नाफामुखी संस्थाहरूलाई जनाउँछ । एडीबीको सहकार्य विशेषतः विकासशील गैसस, जनताका संस्था, समुदाय/सामुदायमा आधारित संस्था, सामुदायिक समूह/संस्था, स्वयंसेवक संस्था वा निजी स्वयंसेवक विकास संस्था, अन्तर-मध्यस्थकर्ता संस्था, सार्वजनिक सरोकार समूह, जस्तै व्यवसायिक संस्था तथा ट्रेड युनियनहरूसँग छ । गैर-सरकारी संस्था तथा नागरिक अङ्गको वृहत्तर समूहलाई 'नागरिक समाज संस्था' भनी सम्बोधन गर्ने प्रचलन रहिआए पनि यो संरचनामा गैसस भन्नाले माथि उल्लेखित संस्थाहरूलाई जनाउँछ । स्थानीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सबैस्तरका गैससहरू एडीबीको सहायताप्राप्त परियोजनाहरूमा संलग्न छन् ।

२. भूमिका

क) एडीबी-गैसस साभेदारी : एक अवलोकन

६) सन् १९८० को मध्यसम्म गैर-सरकारी संस्थाहरूसँग एडीबीको सीमित साभेदारी रहँदै आएको थियो । साभेदारी बढ्दै गएपछि एडीबीले साभेदारीका लागि विद्यमान र सम्भावित नयाँ क्षेत्र तथा अवसर समावेश भएका विशेष नीतिको आवश्यकता महसुस गरेको थियो ।

७) यसै सिलसिलामा सन् १९८७ मा एडीबीले गैसससँगको साभेदारी सम्बन्धी वृहत्तर संरचनालाई स्थापित गर्ने नीतिपत्र अंगीकार गरेको थियो । उक्त नीतिपत्रले कार्यमूलक तथा संस्थागत प्रभावका विविध पक्षहरूलाई सम्बोधन गरेको थियो । यसले विशेष कार्यमूलक क्षेत्रलाई थप बल पुऱ्याउन गैसससँगको साभेदारी प्रभावकारी हुने मान्यता लिएको थियो । गैससको विशेष क्षमता तथा विशेषज्ञतालाई उपयोग गरेमा एडीबीले आफ्नो कार्य-सञ्चालनको प्रभावकारिता बढाउन सक्छ, भनेर पनि यसले किटान गरेको थियो ।

८) यस नीति (१९८७) अन्तर्गत एडीबी-गैसस साभेदारीको मुख्य उद्देश्य एडीबीको विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रका सुविधाविहीन समूहहरूको आधारभूत आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्नु हो । उन्नत प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन र संरक्षणलाई सहायता पुऱ्याउनु यसको अर्को प्रमुख उद्देश्य थियो । वृहत्तर साभेदारीलाई सहज तुल्याउन पहिचान गरिएका विभिन्न प्रक्रियाहरूमध्ये एडीबी, सरकार तथा गैससको त्रिपक्षीय कार्यशाला पनि एक हो । यसले एडीबीको कार्य-सञ्चालनमा गैससको संलग्नतासम्बन्धी विचार आदानप्रदान गर्ने अवसर दिएको छ ।

९) त्यसपछिका दशकहरूमा एसिया तथा प्रशान्त क्षेत्रको विकास अवस्था तथा एडीबी र गैससहरूको काममा परिवर्तन भयो । यसक्रममा एडीबीले कार्यमूलक रणनीति अंगीकार गर्‍यो, जसले एकीकृत तथा वृद्धिमुखी विकास परियोजनाहरूको प्रबर्द्धन गर्नुका साथै मानवीय तथा सामाजिक विकास र वातावरणीय संरक्षणमा केन्द्रीत रहेर परियोजनाहरूलाई सहायतासमेत उपलब्ध गराएको थियो । यसबीच गैससहरूले आफ्नो कार्यमूलक क्षमता सुदृढ तुल्याउने तथा विकास प्रणालीको वृद्धिमा आफ्नो भूमिका, प्रभाव र योगदान पहिल्याउने कामसमेत जारी राखे । यी परिवर्तनहरूले एडीबी र गैससहरूबीचको सम्बन्धमा पनि बदलाव ल्यायो ।

१०) यसबाहेक मूलधारका अन्तर्राष्ट्रिय विकास मुद्दाको आलोचना गर्ने केही गैसस तथा कार्यकर्ताहरूको सञ्जाल देखापर्न थाले । तिनीहरूले विरोधलाई आफ्नो संलग्नताको माध्यमका रूपमा छनौट गरे । सन् १९९९ मा सियाटलमा सम्पन्न विश्व व्यापार संगठनको बैठकलाई गैससहरूले अन्तर्राष्ट्रिय संगठनहरूको बैठकमा देखाएको सक्रियताको एक महत्वपूर्ण घटनाका रूपमा लिन सकिन्छ । एडीबीका लागि भने यस किसिमको गैसस-सक्रियता विशेषगरी सन् २००० मा

चियाड मेईमा भएको वार्षिक बैठकका क्रममा देखियो । यी घटनाक्रमहरूले एडीबीलाई आफ्ना परियोजनाहरूमा संलग्न हुन चाहने गैससबाहेक 'विश्वव्यापीकरण-विरोधी' गैससहरू तथा एडीबी लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय संस्थाहरूको नीति र प्रक्रियामा बदलाव ल्याउन खोजिरहेका सामाजिक न्यायका आन्दोलनहरूसँग पनि अन्तर्क्रिया गर्नुपर्ने आवश्यकता दर्शाएको थियो ।

ख) गैससहरूसँगको साभेदारीका लागि नयाँ नीति

११) यी विकासक्रमहरूले गर्दा सन् १९९७ देखि २००२ सम्म एडीबीले गैससहरूसँग काम गर्ने आफ्नो रणनीति र नीतिहरूको चरणबद्ध समीक्षा गर्‍यो । सन् १९९८ साल अप्रिल महिनामा एडीबीले गैससहरू^६ सँगको समन्वयका लागि नयाँ नीति अंगीकार गरेको थियो । हाल प्रचलित रहेको उक्त नीतिले गैसस क्षेत्रमा संगठनहरूको विविधतालाई मान्यता प्रदान गर्नुका साथै 'विकासमुखी गैसस' लाई एडीबीको नागरिक समाजका साभेदारका रूपमा पहिचान गरेको थियो । उक्त नीतिले दुई किसिमका विकासमुखी गैससहरूबीचको भिन्नतालाई पनि दर्शाएको थियो, जसमध्ये एउटा मुख्यतया कार्यमूलक गतिविधिहरूमा संलग्न छ भने अर्कोले मुख्यतया वकालत गर्ने कामलाई अंगीकार गरेको छ ।

१२) सन् १९९८ को नीतिले एडीबीलाई गैससहरूसँग साभेदारी विस्तार गर्न निर्देशित गरेको छ । यस किसिमको साभेदारीको उद्देश्य एडीबीले उपलब्ध गराएका विकास सेवाको प्रभावकारिता, स्थायित्व र स्तरलाई सुदृढ तुल्याउनु हो । यसले गैससको अनुभव, ज्ञान र विशेषज्ञतालाई संस्थाको कार्य-सञ्चालनसँग जोड्न पनि प्रोत्साहित गरेको छ, ताकि एडीबीको सहयोगप्राप्त गतिविधिहरूले एडीबीको विकास-प्रयासमा भल्कने प्राथमिकता तथा मुद्दाहरूलाई बढी प्रभावकारीरूपमा सम्बोधन गरोस् ।

१३) यो नीतिले गैससहरूसँगको साभेदारीका लागि तीन वृहत क्षेत्र पहिचान गरेको छ । कर्जा र प्राविधिक सहायता गतिविधि, कार्यक्रम सञ्चालन र राष्ट्रियस्तरका कार्य तथा नीतिको विकास यसमा पर्छन् । यसबाट गैसससँगको कार्यमूलक सम्बन्धलाई नजिक तुल्याउने उद्देश्यले एडीबीले आफ्नो आन्तरिक क्षमता सुदृढ गर्ने संकेत मिल्छ । यो उद्देश्य पूरा गर्न अपनाइने प्रक्रियाहरूमा कर्मचारीहरूको प्रशिक्षण तथा शीप विकास पर्छन् ।

१४) यो नीतिले एडीबी, सरकार तथा नागरिक समाजबीच साभेदारीलाई सहज तुल्याउन एडीबीको भूमिकालाई समेत चित्रण गरेको छ । विशेषगरी, यसले राष्ट्रियस्तरमा गैससहरूसँगको साभेदारीलाई एक गतिशील प्रक्रिया हुनुपर्ने जनाएको छ, जसमा तीनैवटा साभेदारहरूले त्रिपक्षीय सम्बन्ध विकास गर्ने प्रयास गर्नुपर्नेछ । सन् १९९८ को नीतिले सरकार तथा गैससहरूको संस्थागत विकास र क्षमता अभिवृद्धिको आवश्यकतामा समेत जोड दिएको छ ।

ग) एडीबीको गरिबी निवारण रणनीति तथा गैससहरू

१५) सन् १९९९ मा एडीबीले गरिबी न्यूनीकरणलाई आफ्नो महत्वपूर्ण लक्ष्यका रूपमा अंगीकार गरेर क्षेत्रीय विकास रणनीति तयार पारेको थियो । उक्त रणनीति एकअर्कासँग अन्तरसम्बन्ध राख्ने तीनवटा अवधारणा स्तम्भहरूमा आधारित थियो । ती हुन् : गरिबमुखी दीगो वृद्धि, सामाजिक विकास र सुशासन । यसमध्येका प्रत्येक क्षेत्र विकास कार्यमा गैससहरूको संलग्नताका लागि पनि उत्तिकै महत्वपूर्ण छन् । एडीबीले आफ्ना कार्य-सञ्चालनका सबै पक्षहरूमा गैसस गतिविधिले पहिलेभन्दा धेरै महत्वपूर्ण प्रभाव पार्नसक्ने सम्भावनालाई स्वीकार गरेको छ । त्यसैले, त्रिपक्षीय साभेदारीलाई अझ विस्तार गर्नुपर्ने पनि एडीबीले बुझेको छ ।

^६ एडीबी, १९९८ । एसियाली विकास बैंक र गैर-सरकारी संस्थाहरूबीच समन्वय, मनिला ।

१६) सन् २००० मे महिनामा एडीबीका अध्यक्ष टाडाओ चिनोले गैससहरूसँगको साभेदारीका लागि एडीबीको संस्थागत व्यवस्थाको समीक्षा गर्न तथा गरिबी न्यूनीकरण गर्ने एडीबीको प्रमुख उद्देश्यको सन्दर्भमा त्यस्ता व्यवस्था पर्याप्त छन्/छैनन् विचार गर्न एक उच्चस्तरिय समिति गठन गर्नुभएको थियो । समितिले विशेष प्रस्तावहरू तयार पार्न एउटा सानो कार्यदल गठन गर्‍यो । ती प्रस्तावहरूलाई आन्तरिक र बाह्यरूपमा परामर्श गरेर २००१ सेप्टेम्बर महिनामा अध्यक्ष चिनोले पारित गर्नुभएको अन्तिम प्रतिवेदनमा राखिएको थियो । कार्यदलले गैससहरूसँग एडीबीको अनुभव तथा विगतमा एडीबी-गैसस साभेदारीमाथि गरिएको कार्यमूलक समीक्षा र मूल्यांकन प्रतिवेदनहरू पनि पढेको थियो ।

१७) कार्यदलले तयार पारेको प्रस्तावमा एडीबीले गैससहरूसँगको दीगो परामर्श र संवादका लागि संस्थागत व्यवस्था र प्रक्रियालाई सुदृढ तुल्याउन जोड दिइएको थियो । एडीबी र गैसस क्षेत्रमा हाल प्रचलित तथा भविष्यमा उब्जिनसक्ने विकाससम्बन्धी मुद्दाहरूलाई पर्याप्त रूपमा सम्बोधन गर्न यस्तो प्रस्ताव गरिएको हो । यी प्रस्तावहरू प्राप्त भएपछि एडीबीले २००१ मा गैसस सञ्जालको सिर्जना गर्‍यो, जसलाई स्थायित्व तथा संरक्षण प्रदान गर्ने जिम्मा नयाँ गैसस केन्द्रलाई दिइएको थियो । गैसस केन्द्र गैसससँग एडीबीको अन्तर्क्रियाका लागि केन्द्रबिन्दुका रूपमा रहेको छ । एडीबीका बारेमा थप जानकारी लिन इच्छुक तथा साभेदारी गर्न खोजिरहेका गैससहरूका लागि सम्पर्कको पहिलो बिन्दु पनि यही केन्द्र भएको छ । विशेषगरी यसले एडीबीका कार्यक्रमहरूमा गैससको ज्ञान र अनुभवलाई संगठित तुल्याउने, नागरिक समाज समूहहरूसँग नियमित संवाद चलाउने, रणनीतिक सम्बन्ध पहिचान तथा विकास गर्ने र गैससहरूसँग सक्रियरूपमा अन्तर्क्रिया गर्न एडीबीको संस्थागत क्षमता सुधार गर्ने काम गरेको छ ।

१८) गैसस केन्द्रले आफ्नो स्थापनासँगै गैससहरूसँग परामर्श तथा संवादलाई सुधार गर्न आवश्यक प्रक्रियाको विकास गर्न सुरु गरेको थियो । यसक्रममा सन् २००२ मा गैससहरूसँगको साभेदारीका लागि संरचना तयार पार्न क्षेत्रीय प्राविधिक सहायता प्रयासको विकास गरियो । यस प्रयासमा गैसस समुदाय, नागरिक समाज समूह, सरकार तथा निजी क्षेत्रका प्रतिनिधिहरूलाई सामेल गराइएको थियो । क्षेत्रीय प्राविधिक सहायता प्रयास ६०२१ 'एडीबी-गैसस साभेदारीका लागि प्राविधिक सहायता संरचना' मा अष्ट्रेलिया तथा संयुक्त अधिराज्य सरकारको संयुक्त लगानी रहेको छ ।

१९) एडीबीको मध्यकालीन रणनीति (२००१-२००५) ले विकास सहायताको प्रयोगमा बढी प्रभावकारिता ल्याउन एडीबीले सम्बन्धित क्षेत्रमा काम गरिरहेका गैससलगायतका अन्य विकास साभेदारहरूसँग दृढो सम्बन्ध स्थापित गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई स्वीकार गरेको छ । मध्यकालीन रणनीतिले गैससहरूसँग सहकार्य गर्न जापान गरिबी न्यूनीकरण कोषअन्तर्गत सञ्चालित प्रक्रियाका अतिरिक्त अरू नयाँ प्रक्रियाहरूको पनि विकास गर्नुपर्ने बताएको छ । दीर्घकालिन रणनीतिक संरचनाले विकासका स्रोत-साधनहरूको अभाव बढिरहेकाबेला त्यसको प्रभावकारी उपयोग सुनिश्चित गर्न विकास प्रक्रियामा नागरिक समाज, निजी क्षेत्रलगायतका अन्य साभेदारहरूसँग मिलेर काम गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई पनि मान्यता दिएको छ । दीर्घकालिन रणनीतिक संरचनाले गैसस, नागरिक समाज तथा निजी क्षेत्रसँग एकदम नजिक रहेर काम गर्न विभिन्न उपायको खोजी एडीबीले गर्ने जनाएको छ । साभेदारीअन्तर्गत नीति-संवाद तथा लगानी, परियोजनाको रूपरेखा तयार गर्ने तथा कार्यान्वयनमा प्रत्यक्ष संलग्नता र विकास प्रभावको मूल्यांकन पर्नसक्ने छ ।

ग) एडीबीका चालू गैसस साभेदारी गतिविधिहरू

२०) एडीबी विभिन्न गतिविधिका माध्यमबाट गैससहरूसँग सक्रियरूपमा सम्बन्धित रहिआएको छ । यस अध्यायलाई पछि संरचनामा प्रस्तुत गरिएको कार्यमूलक प्रस्तावहरूसँग अध्ययन गर्नुपर्छ ।

१) एडीबीका गतिविधिहरूमा साभेदारको सहभागिता सुदृढीकरण

२१) अधिल्ला धेरै दशकदेखि गैससहरूले विकास प्रक्रियामा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दै आएका छन् । अहिले यही भूमिकालाई सामुदायिक समूह, सरकार, एडीबी तथा अन्य बहुपक्षीय विकास बैंकहरू र अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग नियोगहरूले स्वीकार गरेका छन् ।

२२) गैससहरूको मुख्य शक्ति वा तुलनात्मक फाइदाहरूमध्ये प्रभावित समुदायलाई पुलका रूपमा सेवा पुऱ्याउनु तथा स्थानीय आवश्यकताको उत्तरदायित्व लिनु पनि हो । गैससहरूले विकास कार्यमा नयाँ खालका प्रक्रियाहरू प्रयोग गर्छन् । यसले परियोजनाको कार्यान्वयन सोचेजसरी भइरहेको छ, भन्ने विश्वासलाई सुनिश्चित गर्न मद्दत पुऱ्याउँछन् । परियोजना कार्यमा नियमित ध्यान दिन्छन्, बढी पारदर्शिता र सुशासनका लागि वकालत गर्छन् तथा संकटमा रहेका वा उपेक्षित समूहहरूका लागि आवाज उठाउने कामसमेत गर्छन् ।

२३) सन् २००२ को प्रारम्भमा अंगीकार गरिएको एडीबीको नयाँ कार्य प्रक्रियाले परियोजनाको रूपरेखा तयार पार्नेदेखि कार्यान्वयनका सबै चरणहरूमा गैससहरूसँग परामर्श गर्न सुझाव दिएको छ । परियोजना र प्राविधिक सहायताको तयारी चरणमा एडीबीका कर्मचारीले सूचना संकलन गर्न तथा वैकल्पिक विचारहरूबारे सचेत हुन गैससहरूसँग बारम्बार परामर्श लिनसक्छन् । विशेषगरी एडीबीको सहयोगप्राप्त गतिविधिबाट प्रत्यक्ष प्रभावित हुने व्यक्ति तथा समुदायको विचार सुन्नु यो परामर्शको उद्देश्य हो । सम्भाव्य तथा उपयुक्त अवस्था भएको खण्डमा कर्जा तथा प्राविधिक सहायता परियोजनाहरूको कार्यान्वयनमा मद्दत गर्न पनि गैससहरूले परामर्शदाताको रूपमा सेवा दिन सक्छन् । यसबाहेक एडीबीका कर्मचारीहरूले एडीबीको कार्य-सञ्चालनको मूल्यांकनका क्रममा गैससलगायतका साभेदारहरूसँग अन्तर्वार्ता र परामर्श पनि लिन्छन् ।

२४) परियोजनाहरूमा गैससको सहभागिता सन् १९९० मा १० प्रतिशतभन्दा कम रहेकोमा एक दशकको अवधिमा बढेर ५० प्रतिशतभन्दा माथि पुगेको छ । यस्तो सहभागिता विशेषगरी ग्राहक-परामर्शदाताको सम्बन्धका रूपमा रहेको छ । तर, एडीबीको लगानीविना गैससहरू परियोजनाहरूको रूपरेखा र अनुगमनमा समेत सहभागी हुने गरेका छन् ।

२५) सन् २००० मे महिनामा स्थापित जापान गरिबी न्यूनीकरण कोष भनेको एडीबीको सहयोगप्राप्त गतिविधिहरूसँग सम्बन्धित नवीन, सहभागितामूलक तथा प्रत्यक्ष गरिबी न्यूनीकरण परियोजनाहरूलाई दिशानिर्देश गर्ने अनुदान सुविधा हो । जापान सरकारको लगानीमा सञ्चालित यस्ता कार्यक्रमहरूले धेरैजसो परियोजना समीक्षा गर्न, रूपरेखा तयार पार्न वा जापान गरिबी न्यूनीकरण कोष अनुदान परियोजनाका विविध पक्षहरूको व्यवस्थापन गर्ने काममा गैससहरूलाई सामेल गराउँछन् । गैससहरूले अक्सर जापान गरिबी न्यूनीकरण कोषको कार्यकारी निकायका रूपमा काम गर्ने गरेका छन् । तीनैवटा समूहहरूले एकअर्कासँग मिलेर कसरी राम्रो काम गर्न सकिन्छ, साभेदारीका क्रममा आउने अप्ठ्याराहरू कसरी सुल्झाउन सकिन्छ तथा साभेदारीका आपसी फाइदा कसरी हासिल गर्न सकिन्छ भन्ने सिकिरहेका छन् ।

२६) एडीबीले व्यवस्थापन सम्हालेको अन्य दातृ संस्थाको लगानीमा सञ्चालित कार्यक्रमहरूमा पनि गैससहरूलाई उल्लेख्य मात्रामा सहभागी गराइएको छ । यी कार्यक्रमअन्तर्गत संयुक्त अधिराज्य सरकारद्वारा लगानी गरिएको गरिबी न्यूनीकरण सहयोग कोष तथा नेदरल्यान्ड सरकारद्वारा लगानी गरिएको राष्ट्रिय गरिबी न्यूनीकरण रणनीति विकास तथा कार्यान्वयन सहयोग कोष पर्छन् । यसबाहेक, गैसस केन्द्रले गैससद्वारा प्रस्तावित नवीन परियोजनाहरूका लागि सानास्तरका अनुदान उपलब्ध गराउने कोषको प्रस्ताव पेस गर्ने तयारी गरिरहेको छ । गैससहरूलाई सामान्य परियोजना कार्यान्वयन निकायका रूपमा नभई सम्पूर्ण विकास साभेदारका रूपमा स्थापित गर्ने उद्देश्यले गैसस

केन्द्रले परियोजनाहरूमा गैससको सहभागितासम्बन्धी कर्मचारी निर्देशिका विकास गर्ने काम पनि गरिरहेको छ ।

२७) गैससहरूले अक्सर सहभागितामूलक गरिबी निर्धारण (पीपीए) लगायत एडीबीका कार्यक्रमहरूमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउने गरेका छन् । यसबाहेक मुलुकविशेषको राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्यक्रम (सीएसपी) र परियोजनाहरूको विस्तार तथा सुदृढीकरणमा समेत गैससहरूको योगदान रहने गरेको छ । उर्जा, वातावरण, निरीक्षण र पानीसम्बन्धी एडीबीका चालू नीति तथा निर्देशिका विकास गर्ने प्रक्रियामा सरकार, गैसस तथा अन्य साभेदार समूहहरूसँगको परामर्शको पनि भूमिका थियो । गैससहरूसँगको परामर्श एडीबीको वार्षिक बैठकमा समेत एक महत्वपूर्ण पक्ष भएको छ, जहाँ गैससहरूले कुनै विशेष नीति तथा परियोजनासँग सम्बन्धित आफ्ना विचारहरू अन्य देशका प्रतिनिधिमण्डल, बरिष्ठ कर्मचारी सदस्य तथा एडीबीको व्यवस्थापनसँग साट्ने अवसर प्राप्त गर्छन् । आवासीय नियोगहरूले साभ्ना सरोकारका मुद्दामाथि छलफल गर्न गैससहरूलाई तीव्ररूपमा नियमित मञ्चसमेत उपलब्ध गराउन थालेका छन् ।

२८) सन् २००२ मा गैसस केन्द्रले एसियाली गैसस समुदायका सदस्यको लागि पाँच महिने 'चक्रिय जिम्मेवारी' को व्यवस्था गर्‍यो । यसले पछि गएर एडीबी-गैसस साभेदारी सुदृढीकरणसम्बन्धी विशेष जिम्मेवारी निर्वाह गरिरहेका गैससका व्यक्तिहरूका लागि नियमित आवासीय कार्यक्रमको रूप लिनसक्ने सम्भावनाको सुरुवात गर्‍यो । यस प्रावधानलाई पछि विस्तार गरेर एडीबीका कर्मचारीलाई गैसस कार्यालयमा काजमा पठाउने व्यवस्था पनि गर्न सकिनेछ ।

२) सूचनासम्म पहुँच स्थापित गरेर पारदर्शिता तथा अन्तर्क्रियाको विस्तार

२९) एडीबीले गैससहरूसँगको साभेदारी सुदृढीकरण गर्ने अत्यावश्यक पक्ष भनेको राम्रो सूचना आदानप्रदानको सम्बर्द्धन हो भनी स्वीकार गरेको छ । एडीबीले अहिले नै सूचना प्रवाह गर्न तथा आफ्ना कार्यक्रमहरूमा रुचि राख्नेहरूसँगको छलफललाई सुधार गर्न विभिन्न उपाय अवलम्बन गरेको छ ।

३०) उदाहरणका लागि, विभिन्न आवासीय नियोग तथा प्रतिनिधिमूलक कार्यालयहरूले गैसस तथा नागरिक समाजलाई सूचना दिने क्षमतालाई हालै सुदृढ तुल्याएको छ । यसमा मुखपत्रपत्र, वेबसाइट, पुस्तकालय र विवरण पुस्तिका (ब्रोसियर) पर्छन् । यसबाहेक सचिवको कार्यालय, केन्द्रीय कार्य-सञ्चालन सेवा कार्यालय तथा अन्य कार्यालयहरूले कहिलेकाहिँ गैससको सहभागिताको व्यवस्था भएको एडीबीको कार्यक्रमका विविध पक्षमा गोष्ठीसमेत आयोजना गर्ने गरेको छ ।

३१) सन् २००१ सेप्टेम्बर महिनामा एडीबीले 'साभेदारी मुखपत्र' को पहिलो अंक प्रकाशित गर्‍यो । यो गैससहरूका लागि विद्युतिय माध्यमबाट जानकारी दिने मुखपत्र हो । वार्षिक छ पटक वितरण गरिने यस प्रकाशनले गैससहरूलाई एडीबीको नीतिगत विकास, परियोजना, सम्मेलन, दस्तावेज तथा एसिया तथा प्रशान्त क्षेत्रमा शैक्षिक र प्रशिक्षणका अवसरहरूबारे जानकारी उपलब्ध गराएको छ । 'साभेदारी मुखपत्र' मा सर्वसाधारणलाई उपलब्ध एडीबीका पछिल्ला प्रतिवेदनहरूबारे पनि जानकारी दिइन्छ ।⁷

३२) गैसस केन्द्रले एडीबीको वेबसाइटमा एउटा छुट्टै शाखा स्थापना गरेको छ, जहाँ एडीबी-सरकार-गैसस साभेदारीसँग जोडिएका मुख्य विचार तथा कार्य-प्रणालीलाई सम्बोधन गरिएको छ । यस वेबसाइटले गैससहरू एडीबीसँग कसरी काम गर्न सक्छन् भनी व्याख्या गर्नुका साथै परामर्श

⁷ सन् २००२ अप्रिलमा एडीबीले आफ्नो विज्ञापनलाई अद्यावधिक गरेर प्रकाशित गरेको थियो, जसमा गैससहरूसँगको साभेदारीलाई व्याख्या गरिनुका साथै साभेदारीका लागि इच्छुक गैससहरूलाई आवश्यक निर्देशन दिइएको थियो ।

बैठकहरूको टिपोट, गैससहरूसँगको साभेदारीसम्बन्धी वार्षिक प्रतिवेदन, अध्ययन, लेख, नीति, भाषण तथा अन्य दस्तावेज राखिएका छन् ।

३३) गैसस केन्द्रले आफ्नै इमेल ठेगाना ngocoordinator@adb.org का माध्यमबाट सूचनासम्मको पहुँच सहज तुल्याएको छ । यो इमेल नियमितरूपमा खोलेर अधिकांश जिज्ञासाहरूको तत्काल जवाफ पठाइन्छ ।

३४) एडीबीको गोपनीयता तथा सूचना प्रवाहसम्बन्धी नीतिले एडीबी तथा यसका गतिविधिहरूबारे सूचना आदानप्रदान गर्ने कार्यलाई प्रबर्द्धन गरेको छ । सन् १९९५ मा लागू भएको यो नीतिले महत्वपूर्ण मुद्दाहरूमा नयाँ तथा विविध विचार सिर्जना गर्दै नीति तथा कार्यप्रणाली सम्बन्धमा छलफल र संवादलाई प्रोत्साहित गर्ने उद्देश्य लिएको छ । यो नीतिको प्रमुख उद्देश्य पारदर्शिता प्रबर्द्धन गर्नु हो । कानूनी वा व्यवहारिक स्वरूपको जायज तथा उल्लंघन गर्न नसकिने अवस्थामा बाहेक अनुरोध गरिएको खण्डमा दस्तावेजहरू सर्वसाधारणलाई उपलब्ध गराइन्छ । एडीबीका विभिन्न किसिमका दस्तावेजहरू १ सय ६० भन्दा बढी सदस्य राष्ट्रमा भएका पुस्तकालयहरूको माध्यमबाट सर्वसाधारणलाई उपलब्ध गराइएको छ । हाल उक्त पुस्तकालयमा गैसस दस्तावेज केन्द्रसमेत रहेको छ ।

३५) बाह्य सम्पर्क कार्यालयका माध्यमबाट एडीबीले आफ्ना गतिविधिका बारेमा सञ्चार माध्यमका लागि प्रेस विज्ञप्तिहरू जारी गर्ने गर्दछ । त्यस्ता विज्ञप्तिले एडीबी परियोजना तथा नीति निर्माणमा गैससको योगदानका बारेमा पनि उल्लेख गर्छन् । सर्वसाधारण, गैसस, व्यापारिक समुदाय तथा अन्य विकास साभेदारहरूलाई बृहतरूपमा एडीबीका गतिविधिहरूबारे सूचना प्रवाह गर्ने यो एक महत्वपूर्ण माध्यम हो ।

३) गैसस साभेदारीका लागि एडीबीको क्षमता अभिवृद्धि

३६) गैसस केन्द्रको जिम्मेवारी एडीबीका कर्मचारीहरूलाई गैससका मुद्दा तथा चासोका विषयमा सचेत गराउनु तथा गैससका प्रतिनिधिहरूसँग प्रभावकारीरूपमा साभेदारी गर्न एडीबीका कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु हो । सन् २००२ मा गैसस केन्द्र तथा बजेट, व्यक्तिगत तथा मानवीय स्रोत-साधन विभागले गैससहरूसँग मिलेर काम गर्ने विषयमा प्रधान कार्यालय तथा आवासीय नियोगहरूमा चारवटा कर्मचारी प्रशिक्षण सञ्चालन गरेका थिए । यो दीर्घकालिन प्रशिक्षण कार्यक्रमको सुरुवातका रूपमा रहने आशा गरिएको छ, जसमा कहिलेकाहिँ गैसस तथा सरकारका प्रतिनिधिहरू पनि सामेल हुनेछन् । २००२ मै एडीबीले आफ्ना कर्मचारीहरूका लागि सहभागितामूलक विकासका सम्बन्धमा यस्तै किसिमको प्रशिक्षण आयोजना गरेको थियो ।

३७) एडीबीले आफ्ना पाँचवटा क्षेत्रीय विभाग, आवासीय नियोग तथा प्रतिनिधिमूलक कार्यालयहरू र अन्य एकाईमा गैसस केन्द्रबिन्दु (एंकर) को आन्तरिक सञ्जालसमेत स्थापना गरेको छ । गैसस केन्द्र (तीनजना कर्मचारीसहितको) तथा गैसस सम्पर्क अधिकृतको नियुक्तिले गैससहरूसँग बढी अन्तर्क्रिया गर्नमा समर्पित कर्मचारीहरू सन् २००१ देखि उल्लेख्यरूपमा वृद्धि भएका छन् । गैसस सम्पर्क अधिकृतले आफ्नो समय बाह्य सम्पर्क कार्यालय तथा गैसस केन्द्रबीच विभाजन गर्ने गरेका छन् ।

४) गैससको क्षमता अभिवृद्धि तथा संस्थागत सहायता उपलब्ध गराउने

३८) एडीबीले गोष्ठी, कार्यशाला, प्रशिक्षण आदिमा अनुभव तथा ज्ञानको आदानप्रदानका माध्यमबाट गैससहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न सघाउ पुऱ्याएको छ । एडीबीको सहयोगप्राप्त थुप्रै ऋण तथा

प्राविधिक सहायता परियोजनाहरूले पनि गैसस व्यवस्थापन तथा कार्यगत सम्पादनको सुदृढीकरणका लागि विभिन्न गतिविधिहरू समावेश गरेका छन् । उदाहरणका लागि एउटा प्राविधिक सहायता परियोजनाले सात मुलुकका १ सय ८० वटा महिलासम्बन्धी गैससहरूलाई योजना, अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रणाली विकास गर्ने सहायता उपलब्ध गराएको थियो । एसिया तथा प्रशान्त क्षेत्रीय सहयोग संस्थाले सन् २००१ मा प्रकाशन गरेको पुस्तक 'इन्भेस्टिङ इन आवरसेल्फ : गिभिङ एन्ड फन्ड रेजिड एन एसिया' को एडीबीले सह-प्रायोजन गरेको थियो । गैससहरूद्वारा लिखित उक्त प्रकाशनको उद्देश्य एसिया तथा प्रशान्त क्षेत्रका गैससहरूलाई आफ्नो लगानीका स्रोतहरूमा विविधता ल्याउन सहयोग पुऱ्याउनु हो । क्षमता अभिवृद्धिका अन्य गतिविधिहरूमध्ये कुनै चालू अवस्थामै छन् भने कुनै विभिन्न विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रहरूका लागि सहयोगको क्रममा छन् ।

५) सरकार-गैसस साभेदारी तथा सहकार्य सुदृढीकरण

३९) एडीबीले सन् १९९८ मा लिएको गैर-सरकारी संस्थाहरूसँगको साभेदारीसम्बन्धी नीतिमा लेखिएको छ, 'गैसससँग सम्बन्धित विषयहरूमा सरकारको क्षमता अभिवृद्धि तथा संस्थागत विकास ..... जारी रहनेछ ।' उक्त नीतिले 'राष्ट्रियस्तरमा गैसससँगको साभेदारीलाई एडीबी, सरकार तथा गैससहरू संलग्न रहने गतिशिल प्रक्रिया' का रूपमा लिएको छ ।^८ एडीबी, गैसस तथा सरकारलाई सामेल गराएर त्रिपक्षीय सम्बन्ध विकास गर्ने कार्य एडीबीले गर्नुपर्ने पनि नीतिमा भनिएको छ । गरिबी मापनदेखि राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्यक्रमको विस्तार, एडीबीको सहयोगप्राप्त गतिविधिहरूको संरचना तथा विकास लगायत विभिन्न सन्दर्भमा एडीबीले आफ्ना विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रहरूमा सरकार तथा गैससहरूबीच साभेदारीलाई सम्भार गर्न खोजिरहेको छ । एडीबीका कर्मचारीहरू सरकार तथा गैसस वा सामुदायका प्रतिनिधिहरूसँग कहिलेकाहिं हुने बैठकमा पनि सहभागी हुने गरेका छन् । एडीबीको प्रतिनिधिको उपस्थितिले साभेदारहरूबीच उत्पन्न हुनसक्ने मतभेद समाधान गर्न, आपसी समझदारी बढाउन तथा व्यवहारिक समाधानहरू संयुक्तरूपले खोज्न पनि मद्दत पुऱ्याउँछ ।

६) हालको साभेदारीमा थप प्रयास

४०) विकासमुखी गैससहरूसँगको साभेदारीलाई गहिरो र वृहत तुल्याउन एडीबी धेरै सफल भएको छ । विगत दुइदेखि तीन वर्षको अवधिमा यस दिशामा उल्लेखनीय प्रगति हासिल भएको छ । तर, एडीबीले आफ्ना कार्य-प्रणालीमा गैससहरूले ल्याउनसक्ने शीप र शक्तिबाट पूर्ण उपयोग गर्न अझै धेरै काम गर्न बाँकी देखिन्छ । यो संरचनाअन्तर्गत पूरै संस्थाभरि एकनासले गतिविधिहरू कार्यान्वयन गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । विगतका अनुभवहरूका आधारमा संस्थागत क्षमता तथा गैसस क्षेत्रसँग कसरी अन्तर्क्रिया गर्ने भनी ज्ञानको विकास गरेर एडीबी-गैसस अन्तर्क्रियामा सुधार ल्याउन सकिन्छ ।

७) साभेदारीसम्बन्धी संरचनाको विकास

४१) यो संरचना क्षेत्रीय प्राविधिक सहायता प्रयास ६०२१ को प्राथमिक उपलब्धि हो । उक्त प्रयासले साभेदारहरूबीच वृहत्तर संवादका लागि मञ्च उपलब्ध गराएको थियो । महिनौंको कार्यशाला तथा अन्य परामर्शपछि एडीबीका कर्मचारी तथा एसिया प्रशान्त क्षेत्रका गैसस समुदाय, सरकार र निजी क्षेत्रका प्रतिनिधिहरूले यस क्षेत्रबाट गरिबी हटाउन कसरी साभेदारी विकास गर्ने भन्ने विषयमा समझदारीको विकास गरेका छन् । परिशिष्टांक १ मा परामर्श प्रक्रियाको रूपरेखा दिइएको छ ।

^८ एडीबी, १९९८ । एसियाली विकास बैंक तथा गैर-सरकारी संस्थाहरूबीचको साभेदारी, पृष्ठ ३४ मनिता ।

३) परिकल्पना

४२) एडीबी-सरकार-गैसस साभेदारीका लागि तयार पारिएको यस संरचनाले विकास प्रक्रियामा यी तीन साभेदारहरूले महत्वपूर्ण तथा कानूनी दायित्व पूरा गरेका हुन्छन् भन्ने कुरालाई स्वीकार गरेको छ । यसबाहेक गरिबमुखी दीगो वृद्धि, सामाजिक विकास र सुशासनका माध्यमबाट गरिबी न्यूनीकरण गर्नमा समेत यी तीन साभेदारहरूले उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउन सक्छन् भन्ने कुरालाई संरचनाले मान्यता प्रदान गरेको छ । समग्रमा, तीनैवटा साभेदारहरूको एकअर्कासँग प्रभावकारी सम्बन्ध स्थापित भएको अवस्थामा मात्र गरिबी न्यूनीकरणका प्रयासहरूको प्रभावलाई उल्लेखनीयरूपमा विस्तार गर्न सकिनेछ ।

४३) त्रिपक्षीय साभेदारी भनेको आपसी समझदारी र सहिष्णुतामा निर्भर रहेको हुन्छ, जहाँ हरेक साभेदारको उत्तिकै महत्व हुन्छ । तर, यी तीन साभेदारहरूबीच अहिलेको सम्बन्ध भने असन्तुलित अवस्थामा छ । यो असन्तुलनले प्रभावकारी तथा दीगो विकासमा गैससहरूले पुऱ्याउनसक्ने योगदानमा अवरोध ल्याएको छ ।

४४) गैससहरूसँग व्यवस्थित संलग्नताका माध्यमबाट एडीबी तथा सरकारको गरिबी न्यूनीकरण गर्ने प्रयासलाई विस्तार गर्न सकिन्छ । यसबाहेक, यो संरचनाले त्रिपक्षीय समन्वयका लागि वृहत्तर अवसरहरूको सिर्जना गर्नेछ । एडीबीको सहयोगप्राप्त नीति, कार्यक्रम तथा परियोजनाहरूले आफ्नो उद्देश्य राम्ररी भल्काउन सक्नु र तीनैवटा साभेदारहरूको शक्तिलाई आकर्षित गर्न सक्नु भनी सुनिश्चितसमेत गर्नेछ ।

४५) एडीबी-सरकार-गैसस साभेदारी संरचनाले गैसस, सरकार र एडीबीबीचको त्रिपक्षीय सम्बन्धलाई सुदृढ तुल्याउने परिकल्पना गरेको छ । विकास प्रक्रियामा प्रत्येक साभेदारले विशिष्ट भूमिका निर्वाह गर्ने र अर्कोतिर कुनै पनि सम्बन्ध कहिले पनि सन्तुलित नहुने कुरालाई एकसाथ मनन गरेर यो संरचनाले एडीबी र गैसस तथा गैसस र तिनको सरकारबीच सम्बन्ध सुदृढ तुल्याउन खोजेको छ । यस किसिमको सुदृढीकरणले विकास प्रक्रियालाई विस्तार गर्न मद्दत गर्छ र यसले प्रभावकारी विकास उपलब्धि तथा सरकारको वृहत् संलग्नतालाई बढावा दिन्छ ।

४६) वृहत्त गैसस-सरकार संलग्नतालाई सहज तुल्याउन एडीबीले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नसक्छ र आफ्नै विकास प्रभावकारितालाई पनि गैससहरूसँगको बढ्दो साभेदारीका माध्यमबाट सुधार गर्नसक्छ ।

४७) एडीबी-सरकार-गैसस साभेदारी : कार्य संरचनाको मुख्य उद्देश्य यस किसिमको छ :

‘एसियाली विकास बैंक, गैर-सरकारी संस्थाहरू र सरकारको संयुक्त प्रयासबाट गरिबमुखी दीगो वृद्धि, सामाजिक विकास र सुशासनका माध्यमद्वारा एसिया तथा प्रशान्त-क्षेत्रमा गरिबी निवारण गर्नका लागि साभेदारी ।’

४) मुद्दा र चुनौति

४८) विगतका वर्षरूमा^९ भएका परामर्श तथा अध्ययनहरूले एडीबी-सरकार-गैसस साभेदारीका मुद्दा र चुनौतिहरू माथिको छलफललाई मुख्य प्राथमिकता दिएको थियो ।

क) एडीबीको सहयोगप्राप्त गतिविधिहरूमा साभेदारको सहभागितालाई सुदृढ तुल्याउनुपर्ने आवश्यकता

१) परियोजनाहरू

४९) समग्र परियोजना चक्रमा गैससलाई सहभागी बनाउनुपर्छ । यसका लागि एडीबीको सहयोगप्राप्त परियोजनाको अवधारणा र रूपरेखा तयार पार्दा गैससहरू तथा प्रभावित समुदायहरूको संलग्नतामा विशेष ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । यसबाहेक परियोजना सम्बन्धमा निर्णय गर्दा गैसस तथा सरकारबीच अन्तर्क्रिया बढाउन पनि ध्यान दिनुपर्छ । गैससहरूले परियोजनाको रूपरेखा तयार पार्दा परामर्शदाताको रूपमा मात्र होइन, जन-सचेतताको वृद्धि र सूचना प्रवाहमा सहायक भएर पनि सघाउ पुऱ्याउन सक्छन् । यसबाहेक गैससहरूले विभिन्न समूहहरूमा सम्पर्क विस्तार गरेर सबै साभेदारहरूबीचको समझदारीलाई सहज तुल्याउनका लागि मद्दत गर्न सक्छन् ।

५०) गैससहरूले राष्ट्रिय सरकार तथा अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय संस्थाहरूबीचको नीतिगत सुधारसम्बन्धी छलफलहरूमा सामेल हुने चाहना पनि व्यक्त गरेका थिए । नीतिगत कर्जा, ऋण कार्यक्रम वा ऋणका शर्तहरू र साभेदार समूहमा पर्ने प्रभावमा गैससले विशेष ध्यान दिन्छन् । गैससलगायत सर्वसाधारणलाई प्रस्तावित सुधार प्रक्रियासम्बन्धी छलफलमा समावेश नगराउँदा पनि गैससहरूले चिन्ता व्यक्त गरेका छन् । त्यसैले, विशेष किसिमका सुधारहरूको उद्देश्यबारे बढीभन्दा बढी सूचना आदानप्रदान गर्ने हो भने यस्ता चिन्ताहरूलाई केही मात्रामा हटाउन सकिन्छ । प्रमुख साभेदारहरूसँग छलफलका लागि मञ्च उपलब्ध गराउन पनि यसले मद्दत पुऱ्याउँछ ।

५१) यसबाहेक, एडीबीले परियोजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रक्रिया स्थापित गरे पनि त्यस्ता प्रक्रियाहरूमा परियोजनाबाट प्रभावित व्यक्ति, विशेष लक्षित समूह वा अन्य साभेदारहरूको सहभागिता सधैं नहुन सक्छ । एडीबीले त्यस्ता समूहहरूलाई सामेल गराएर आफ्नो अनुगमन तथा मूल्यांकन गतिविधिमा सुधार ल्याउनसक्छ । अनुगमन तथा मूल्यांकनमा साभेदारहरूको वृहत सहभागिताले एडीबीको अनुगमन तथा मूल्यांकन गतिविधि र परियोजनाका उपलब्धिहरूको सूचना प्रवाहलाई बढाउनसक्छ । अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रक्रियामा नागरिक समाजसँगै सरकारी प्रतिनिधिहरूको सहभागितालाई प्रोत्साहित गर्न पनि जरूरी हुन्छ ।

५२) एडीबीको सहयोगप्राप्त गतिविधिहरू समेट्ने परियोजना-विशेष तथ्यांक तथा सूचनासम्म सरल पहुँचको अभावले परियोजनाको अनुगमनलाई लिएर साभेदारको प्रभावकारी संलग्नतामा अवरोध ल्याउँछ ।

२) कार्यक्रम निर्माण

^९ क) एडीबी प्रधान कार्यालयमा आयोजित क्षेत्रीय कार्यशाला तथा लेखनशाला छलफलमा साना समूह (सन् २००२ नोभेम्बर), ख) एडीबी-गैसस साभेदारीमा एडीबीको योगदान तथा विगतमा गैससको आवेदन, एडीबीमा गैसस मञ्च (२००२ नोभेम्बर), ग) राष्ट्रिय तथा उप-क्षेत्रीयस्तरमा साना समूह छलफल (२००२ जुन-अक्टोबर), घ) संघाईमा सम्पन्न एडीबीको ३५ औं वार्षिक बैठकमा भएको गैसस खुला मञ्चका सहभागीहरूको प्रस्ताव (२००२ मे), ङ) एडीबी-गैसस संवाद तथा साभेदारीको सुदृढीकरणका प्रस्ताव, एडीबीका लागि कृषि सुधार तथा ग्रामीण विकासका लागि गैसस समूहले तयार पारेको प्रतिवेदन (२००२ मार्च), च) एडीबी, गैर-सरकारी संस्थाहरूसँग साभेदारीका लागि संस्थागत व्यवस्था विषयमा कार्यसमूहले तयार पारेको प्रतिवेदन (२००१ सेप्टेम्बर), छ) 'एडीबीमा नयाँ गैसस केन्द्र', मञ्च मुखपत्र (०१-१७), एडीबीमा गैसस मञ्च (२००१ अप्रिल), ज) कृषि, प्राकृतिक स्रोत तथा सामाजिक पूर्वाधार क्षेत्रमा एसियाली विकास बैंकको छानिएका परियोजनाहरूमा साभेदारी विकास प्रक्रियाहरूको विशेष मूल्यांकन अध्ययन (२००१ फेब्रुअरी) ।

५३) स्थानीय तथा राष्ट्रियस्तरका गैससहरूलाई राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्यक्रम (सीएसपी) लगायतका राष्ट्रिय विकास र गरिबी न्यूनीकरण कार्यक्रमहरूको विस्तारमा योगदान दिने अवसर प्रदान गरेको खण्डमा त्यस्ता कार्यक्रमहरूले गैससको विशेषज्ञता, ज्ञान र सञ्जालबाट फाइदा लिनका साथै सान्दर्भिक हुनआउने सबै पक्षहरूलाई राम्ररी सम्बोधन गर्नसक्ने सम्भावना हुन्छ।¹⁰

३) नीतिहरू

५४) विगतका अनुभवले के देखाएको छ भने नीति-निर्माण प्रक्रियाले जति बढी साभेदार समेट्यो नियम-कानूनको प्रभावकारिता र जनसमर्थन पनि उत्तिकै बढी हुन्छ। केही सरकारले प्रमुख नीति, कानून र त्यससँग सम्बन्धित नियमावलीहरूको तयारीमा गैससहरूलाई नियमितरूपमा संलग्न गराउने गरेका छन्। सरकारको नीति-निर्माण र कानूनी प्रक्रियाबारे गैससहरूको अनभिज्ञताका कारण पनि कहिलेकाहीं राष्ट्रिय नीति तथा कानूनहरूमाथि हुने छलफलमा गैससको सहभागिता कम हुने गर्दछ।

ख) सूचनासम्म पहुँच स्थापित गरेर पारदर्शिता तथा अन्तर्क्रियालाई विस्तार गर्नुपर्ने आवश्यकता

५५) एडीबीको सार्वजनिक सूचना गतिविधिअन्तर्गत यसका वेबसाइट, प्रकाशनहरू, प्रेस विज्ञप्तिहरू, पुस्तकालयहरूको सञ्जाल, भिडियो तथा अन्य सचेतता वृद्धि प्रक्रियाहरू पर्छन्। तर, यी प्रयासका बावजूद पर्याप्त सूचनाको अभाव छ, जसले राष्ट्रियस्तरमा एडीबीका कार्य-प्रणालीबारे समझदारीको अभाव सिर्जना गरेको छ। एडीबी र यसका कार्य-प्रणालीबारे निकै थोरै सूचनामात्र स्थानीय भाषामा उपलब्ध छन्। स्थानीय भाषामा दस्तावेजहरूको अभावले प्रत्यक्षरूपमा एडीबीका कार्य-प्रणालीबारे सचेतताको अभाव सिर्जना गरेको छ। नीति तथा परियोजनासँग सम्बन्धित दस्तावेजहरूलाई तदर्थरूपमा प्राविधिक सहायताको मार्फत् मात्र उल्ट्या गरिने गरेको छ।

५६) एडीबीको निर्णय गर्ने प्रक्रिया तथा संरचनाबारे पनि सीमित ज्ञान छ। उदाहरणका लागि, एडीबीले हालै आफ्ना विभिन्न नीतिहरूलाई लिएर वृहत परामर्श आयोजना गर्दा उक्त परामर्शबाट प्राप्त भएका निष्कर्षहरू के गरिए सबै स्पष्ट छैन। एडीबी सञ्चालक समितिसमक्ष अनुमोदनका लागि पेस गर्नुअघि अन्तिम प्रतिवेदन तयार पार्ने प्रक्रिया पनि कमैलाई मात्र थाहा छ।

५७) गैससहरूको कार्यक्षेत्र, विकासका मुद्दाहरूमा तिनको संलग्नतालगायत सम्बन्धित सरकारसँग तिनहरूको सम्बन्ध र तिनहरूको क्षमता तथा विशेषज्ञतालगायत गैससहरूका बारेमा एडीबीको ज्ञान पनि सीमित छ। त्यसैले, परियोजना वा नीतिसँग सम्बन्धित विशेष विकास गतिविधिहरूमा साभेदारको खोजी गर्दा सबभन्दा उपयुक्त साभेदार पहिचान गर्ने स्थिति हुँदैन। यसले समग्र परियोजनाको नतिजामा सम्भौता गर्नुपरेको छ।

५८) एडीबीले विगत २० वर्षभन्दा बढी समयदेखि गैससहरूसँग काम गर्दै आएको भए पनि आफ्ना गतिविधिहरूमा गैससको संलग्नता तथा विगतका परियोजनाहरूबाट हासिल ज्ञानको व्यवस्थापन तथा सूचना आदानप्रदान गर्ने क्षमतामा यसले अझै विकास गर्न सकेको छैन। गैसस साभेदारीलाई लिएर राम्रो 'संस्थागत स्मरण' को अभावले विगतका अनुभवहरूबाट पाठ सिकेर अघि बढ्ने एडीबीको क्षमतालाई सीमित तुल्याएको छ। यसबाहेक, अन्य दातृ साभेदारहरूबाट पनि उनीहरूको गैसससँगको अनुभव तथा मूल्यांकन बुझ्नुपर्ने आवश्यकता छ।

---

10 एडीबीको नयाँ व्यापार विधिअनुसार राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्यक्रमको मस्यौदा, कार्यान्वयनपत्र तथा कार्यक्रम लक्ष्यका लागि नागरिक समाजलगायतका साभेदारहरूको परामर्शको स्पष्ट आवश्यकता पर्छ। राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्यक्रम (सीएसपी) को बाह्य लगानी समन्वय तथा साभेदारी व्यवस्थाले सीएसपीको कार्यान्वयनका लागि विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रहरूका नागरिक समाजलगायत विकास साभेदारहरूसँग सहकार्य र साभेदारीका प्रयासहरूलाई सम्बोधन गरेको छ।

५९) यस संरचनाको कार्यान्वयन गर्दा एडीबीले अन्य दातृ निकायहरूसँग नजिक रहेर काम गर्नुका साथै अनुभवहरूबाट सिक्नुपर्नेछ । सम्बन्धित मुलुकभित्र एडीबीले अन्तर्राष्ट्रिय विकास संगठनहरूबीच सम्पर्क बनाएर प्रत्येकले गैससहरूसँगको साभेदारीका लागि अपनाएका प्रक्रियालाई नियमितरूपमा आदानप्रदान गर्नुपर्छ ।

ग) साभेदारहरूबीच साभेदारीलाई सहायता गर्न क्षमता सुदृढीकरण गर्नुपर्ने आवश्यकता

६०) देशको सहायता स्तरलाई राष्ट्रिय स्वामित्वका रूपमा सम्बर्द्धन गर्न एडीबी प्रतिबद्ध रहिआएको छ । गैससहरूलाई ती सहायता स्तरहरूको विकासमा बढीभन्दा बढी सहभागी तुल्याएर यो उद्देश्य राम्ररी हासिल गर्न सकिन्छ । यद्यपि एडीबी, सरकार र गैससहरूबीच बलियो साभेदारी विकास गर्ने क्षमतामा साधारणतया आपसी (वा एकीकृत) समभेदारी, प्रतिबद्धता, स्रोत-साधन तथा एकीकृत कार्यका लागि वास्तविक अवसरको अभावले समस्या उत्पन्न गर्ने गरेको छ । यसबाहेक संवाद, पारदर्शिता र उत्तरदायित्व सुनिश्चित गर्ने दिशामा पनि सबै समूहहरूसँग पर्याप्त प्रक्रियाको अभाव छ । साभेदारीमा बाधा उत्पन्न गराउने तत्वहरूमध्ये विकास प्रक्रियामा संलग्न विभिन्न साभेदारहरूको पर्याप्त समभेदारी तथा भूमिका र योगदानलाई लिएर मान्यताको कमी पनि एक हो । विकास प्रक्रिया आफैमा पनि विभिन्न साभेदारहरूको संलग्नतालाई लिएर सबैले स्वीकार गरेका मापदण्ड नहुनुले यो स्थितिलाई थप जटिल बनाएको छ । एडीबी र सरकार दुवैले गैससहरूलाई विकास कार्यमा पूर्ण साभेदारका रूपमा सहकार्य गर्न पर्याप्त स्रोत-साधन र चासो दिएका छैनन् । यसबाट प्रभावकारी र आपसीरूपमा उत्पादक साभेदारीको स्थापना तथा विकासमा पर्याप्त अनुभवसमेत हासिल हुन सकेको छैन ।

६१) सबै गैससहरूसँग विकास कार्यमा पूर्ण साभेदारका रूपमा काम गर्न पर्याप्त क्षमता वा एकीकृत शक्ति छैन । धेरै देशहरूमा गैससहरूले अनुभव आदानप्रदान वा सञ्जाल स्थापना गर्न प्रभावकारी प्रक्रिया विकास गर्न बाँकी नै छ । लक्षित समूह, सरकार, अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग नियोग तथा अन्य विकास साभेदारहरूसँग प्रभावकारी परामर्श गर्ने क्षमताका लागि उक्त प्रक्रिया विकास गर्नु आवश्यक हुन्छ । धेरैजसो गैससहरू आफ्ना मूलभूत विकास गतिविधिहरूमा मात्र केन्द्रित छन् । दातृ संस्थाद्वारा सञ्चालित गतिविधिहरूको कार्यान्वयनमा परामर्शदाताका रूपमा काम गर्नका अलावा उनीहरूसँग सरकार तथा एडीबीजस्ता बहुपक्षीय संगठनहरूसँग रणनीतिक सम्बन्धको विकास र सुदृढीकरणलाई सक्रियरूपमा प्रबर्द्धन गर्न वित्तीय स्रोत-साधन तथा जनशक्तिको अभाव छ । विभिन्न स्तरका व्यवस्थापन र संस्थागत क्षमताले पनि गैससको प्रभावकारितामा बाधा उत्पन्न गराएको छ । गैसस र खासगरी स्थानीय गैससहरूसँग कर्मचारी राख्न, परियोजना तथा कार्यक्रमहरूको विकास र कार्यान्वयन गर्न तथा सम्पर्क स्थापित गर्नसमेत पर्याप्त वित्तीय स्रोत-साधनको अभाव छ । गैससहरूबीच सीमित सम्पर्क र एकता तथा कहिलेकाहिं गैससको अस्पष्ट कार्यक्षेत्रले पनि साभेदा मुद्दाको पहिचानमा र प्रभावकारी समन्वय तथा वकालतका प्रयासमा समस्या आउँछ । गैससहरूबीचको प्रतिस्पर्धाले समेत गैसस सञ्जाल विकास गर्ने कार्यमा अवरोध ल्याउनसक्छ ।

६२) सहभागिताको स्तरलाई सुनिश्चित गर्न होसियारीपूर्वक गैससहरूको छनौट गर्नु जरूरी छ । अक्सर एडीबीका कर्मचारीलाई कुन गैसससँग परामर्श गर्ने भनी उपयुक्त गैससको छनौट गर्न कठिन हुन्छ । साभेदारको पर्याप्त समीक्षा नगरी गैससले कुन समूहको प्रतिनिधित्व गर्छ स्पष्ट हुन सक्दैन । केहीलाई परामर्श संस्थाबाट छुट्टयाउनसमेत सकिदैन । अन्य केही भने राजनीतिक समूहहरूसँग एकदमै नजिक रहेका हुन्छन् ।

घ) सरकार-गैसस साभेदारी सुदृढीकरणको आवश्यकता

६३) गैससहरूलाई बारम्बार परियोजना कार्यान्वयनकर्ता वा बढी भ्रमेला दिने 'पहरेदार' का रूपमा मात्र लिने गरिन्छ । धेरै देशहरूमा सरकार गैससहरूलाई लिएर संशकित रहने गरेका छन् । केही सरकारले भने तिनीहरूलाई नियन्त्रणसमेत गर्न खोजेका छन् । सरकार र गैससहरूबीच विश्वासको अभाव हुनु तथा सूचना अदानप्रदानको पर्याप्त प्रयास नहुनुले यी दुईबीच समन्वयको सट्टा अक्सर टकरावको स्थिति उत्पन्न गराएको छ । यसले राष्ट्रिय विकास प्रयासमा गैससको प्रभावकारी योगदानलाई पनि सीमित तुल्याएको छ ।

६४) सबै सरकारसँग गैससहरूको कार्य-प्रणालीका लागि पारदर्शी तथा सहयोगी कानूनी, वित्तीय र नियामक संरचना छैन । धेरै गैससहरू र केही विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रका सरकारी निकायहरूले एडीबी वा अन्य दातृ संस्थाको सहयोगका माध्यमबाट सरकार र गैससबीच वृहत अन्तर्क्रियाका लागि देशविशेषको संरचना विकास गर्ने ईच्छा व्यक्त गरेका छन् ।

६५) धेरै देशहरूमा गैससहरूलाई संलग्न गराउन तथा खुला र सहभागितामूलक तरिकाले उनीहरूसँग परामर्श लिन संस्थागत प्रक्रियाको अभाव छ । धेरै सरकारले राष्ट्रियस्तर (जस्तै, विशेष मन्त्रालय वा विभाग) वा विशेष क्षेत्रमा गैससको संलग्नतालाई लिएर (जस्तै, कृषि, वातावरण, स्वास्थ्य) उनीहरूसँग संवाद गर्नका लागि स्पष्ट र प्रभावकारी प्रक्रियासमेत बनाएका छैनन् ।

६६) आजको मितिसम्म अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग नियोगहरूले नीति तथा परियोजनाको छलफलमा गैससहरूको संलग्नतालाई सुनिश्चित गराउन सरकारसँग पर्याप्तरूपमा काम गरेका छैनन् । विभिन्न क्षेत्रमा विकास सहायताको विनियोजन वा अनुदान समन्वयलाई लिएरसमेत पर्याप्तमात्रामा यस किसिमको छलफल भएको छैन ।

५) एडीबी-सरकार-गैसस साभेदारीलाई मान्यता

६७) साभेदार प्रतिनिधिहरूले लेखनशालामा बसेर विभिन्न कार्यमूलक प्रस्ताव तयार पार्नुका साथै त्यसमा छलफल गर्दा यी प्रस्तावहरूमा स्वाभाविकरूपले रहेका अनुमान र जोखिमसमेत पहिचान गरिएका थिए । उक्त छलफलको विस्तृत विवरण यहाँ प्रस्तुत नगरिए पनि त्यहाँ उठेका केही महत्वपूर्ण बुँदाहरूलाई यहाँ पेस गर्नु लाभदायक हुनसक्छ ।

- **एडीबी-सरकार-गैसस साभेदारीको सुधारमा एडीबीको विगत तथा चालू अवस्थाका प्रयास** : एडीबी-सरकार-गैसस साभेदारी संरचनाका सन्दर्भमा लेखनशालाका सहभागीहरूले एडीबीले विगत तथा चालू अवस्थामा गरेका प्रयासहरूलाई मान्यता दिएका थिए । त्यसैले, यस संरचनाका प्रस्तावहरूले कुनै नयाँ प्रयास पहिल्याउनेभन्दा चालू अवस्थाका प्रयासहरूलाई नै सुदृढ तुल्याउने उद्देश्य लिएको छ । आजको मितिसम्म ती प्रयासहरूलाई तदर्थ तथा अनियमितरूपमा प्रचलनमा ल्याइएको थियो ।
- **स्थानीय अवस्था सुहाउँदो ठूलो संख्याका प्रयासहरूको आवश्यकता** : एडीबी-सरकार-गैसस साभेदारी सुदृढीकरणका चुनौतिलाई एकल अवधारणाले सम्बोधन गर्नमा गैससहरूका विविध किसिम, क्षमता, प्रतिनिधित्व तथा मुद्दा, गैसससँग अन्तर्क्रिया गर्न विविध खालका सरकारी प्रवृत्ति तथा क्षमता, कानूनी तथा विधिको वातावरणमा व्यापक भिन्नता, यस क्षेत्रमा एडीबीका कार्यहरूको विस्तार तथा अन्य विविध वातावरणले अवरोध ल्याएको छ । काम गर्नका लागि सिफारिस गरिएका सरल प्रस्तावहरू पनि कुनै मुलुक वा केही क्षेत्र तथा राज्यहरूमा काम नलाग्न सक्छन् । त्यसैले, यस संरचनामा सिफारिस गरिएका कार्यहरू वार्षिक अनुगमन तथा मूल्यांकन र तिनका आधारमा समीक्षा गर्दै देश-विशेषरूपमा लागू गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

- **परिवर्तनका लागि निर्धारित अवधारणा** : माथि उल्लेखित कारणहरूका साथै स्रोत-साधनको सीमितताले गर्दा पनि संरचनामा यथाशिघ्र गर्नुपर्ने कामका रूपमा प्रस्तुत गरिएका सबै प्रस्तावहरू सबै ठाउँमा तत्काल लागू गर्न नसकिने स्थिति छ । त्यसैले, सबै पक्षको धैर्य आवश्यक छ ।
- **स्रोत-साधनको उपलब्धता** : लेखनशालाका सहभागीहरूले एडीबी-सरकार-गैसस साभेदारी गर्न सम्बन्धित वित्तीय तथा मानवीय स्रोत-साधनको सीमिततामाथि पनि विचार पुऱ्याएका थिए । तैपनि, तीनवटै साभेदार समूहहरूले वित्तीय तथा मावनीय स्रोत-साधनको आवश्यकता पूरा गर्नका लागि सहयोग पुऱ्याउन प्रतिबद्ध हुनुपर्ने आवश्यकता छ । कार्यदलको प्रतिवेदनको निर्देशनअनुरूप गैससहरूसँगको पर्याप्त साभेदारीका लागि आवश्यक पर्ने पर्याप्त स्रोत-साधन उपलब्ध गराउन एडीबी प्रतिबद्ध रहने आशा गरिएको छ । तथापि, यस प्रयासका लागि उनीहरूले हाल उपयोग गरिआएको भन्दा माथिल्लोस्तरको स्रोत-साधन उपलब्ध गराउन सरकार तथा गैससहरूको प्रतिबद्धता पनि उत्तिकै महत्वपूर्ण हुनेछ ।
- **सरकारको आवश्यक भूमिका** : एडीबी तथा गैससहरूसँगको द्विपक्षीय सम्बन्धको सुदृढीकरण गर्न आवश्यक हुनुका साथै अक्सर यसको मागसमेत हुँदै आएको छ । तर, एडीबीको संस्थागत विशेषता तथा एडीबी कार्यप्रणालीको सन्दर्भमा गरिबी न्यूनीकरणमा गैससको प्रभावकारी संलग्नता तबमात्र हासिल गर्न सकिन्छ, जब त्रिपक्षीय सम्बन्धमा सरकार पनि एक हिस्सेदार हुनेछ ।

६) मध्यकालीन कार्ययोजना

६८) एडीबी, सरकार तथा गैससहरूसँगको प्रभावकारी विकास साभेदारीलाई बढावा दिन यस संरचनाले विशेष गतिविधिहरूको प्रस्ताव गरेको छ । प्रस्तावित गतिविधिहरू पाँचवटा वृहत वर्ग (केही हदसम्म एक-अर्कामा समाहित गरिएका छन्) अन्तर्गत पर्छन् । ती निम्न लिखित छन् :

- एडीबीको सहयोगप्राप्त गतिविधिहरूमा साभेदारको सहभागितालाई सुदृढ तुल्याउने
- सूचनासम्म पहुँच स्थापित गरेर पारदर्शिता तथा अन्तर्क्रिया विस्तार गर्ने
- गैसस साभेदारीका लागि एडीबीको क्षमता विकास गर्ने
- गैससको क्षमता विकास तथा संस्थागत सहायता उपलब्ध गराउने
- सरकार-गैसस साभेदारी तथा सहकार्यलाई सुदृढ तुल्याउने

६९) यहाँ प्रस्तावित गतिविधिहरू सन् २००३-२००५ अवधिमा एडीबीको मध्यकालीन रणनीतिसँग समाहित हुनेगरी सुरु गरिनेछ । केही गतिविधिहरू भने त्यो अवधिपछि पनि जारी रहनेछ । सन् २००६ वा त्योभन्दा पछि कार्यान्वयन गर्न भनी लेखनशालामा तयार पारिएका थप प्रस्तावहरूलाई परिशिष्टांक २ मा राखिएको छ ।

क) एडीबीको सहयोगप्राप्त गतिविधिहरूमा साभेदारको सहभागितालाई सुदृढ तुल्याउने

१) साभेदारको सहभागिता सम्बन्धी निर्देशिका

७०) साभेदारको सहभागिताका लागि एडीबीले थुप्रै निर्देशिका तथा मापदण्डहरू तयार पारेको छ । यी निर्देशिकाहरू एडीबीको सन् २००१ डिसेम्बर महिनामा प्रकाशित 'गरिबी तथा सामाजिक समीक्षाको निर्देशिका : कार्यप्रतिवेदन' मा स्पष्टसँग उल्लेख गरिएका छन् । (सहभागिता र साभेदार समीक्षाबारे परिशिष्टांक ४ मा छ ।)¹¹

७१) परियोजना चक्रका थुप्रै चरण र विभिन्न समयमा साभेदारको सहभागिता गराउनुपर्छ । एडीबीले आफ्नो कर्जा वा प्राविधिक सहयोगमा सञ्चालन भएका परियोजना तथा गतिविधिहरूमा वृहत्तर परामर्शलाई संस्थागत रूप दिने उल्लेखनीय प्रयास गरेको छ । वातावरण, लैङ्गिक, जनजाति तथा पुनर्स्थापना सम्बन्धमा एडीबीको नीतिलाई लिएर 'परामर्श योजना' स्थापनाको माध्यमबाट साभेदारको सहभागितालाई विशेष जोड दिइएको छ ।

७२) एडीबीका कार्य-प्रणालीहरूमा गैससको सहभागितालाई संस्थागत तथा व्यवस्थित गर्न थप प्रयासहरू पनि गर्न सकिन्छ । एडीबीले आफ्नो सहयोगप्राप्त गतिविधिहरूमा गैससहरूको छनौट तथा संलग्नताका लागि औपचारिक सहभागिता निर्देशिका अंगीकार गर्नुपर्छ । निर्देशिकाले उपयुक्त स्थानीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैससहरूको पहिचान कसरी गर्न सकिन्छ, सहभागिता योजनाको विकास कसरी गर्न सकिन्छ भन्ने सिकाउनुका साथै सहभागितामूलक प्रक्रियाका परिणामहरूको दस्तावेज (खासगरी स्थानीय भाषामा) हरूको नमूना पनि प्रदान गर्नेछ । यस किसिमका दस्तावेजहरूमा सहमति र असहमतिको विशेष बुँदाहरू, एडीबीको प्रतिक्रिया तथा अनुगमन र परामर्शमा सहभागी व्यक्तिहरूको पूर्ण नामावली समावेश गरिएको हुनुपर्छ । एडीबीले छलफलका त्यस्ता दस्तावेजहरूलाई सक्रियरूपमा प्रवाह गर्नुपर्छ । यसबाट प्रत्येक समूहले चाहेका वा जान्न खोजेका समझदारीको विकास हुनुका साथै एडीबीका कार्य-प्रणालीहरूमा वृहत् पारदर्शितालाई प्रबर्द्धन गर्न सघाउ पुग्छ । एडीबीले प्रत्येक परामर्शसम्बन्धी दस्तावेजहरूलाई पूर्णरूपमा व्यवस्थित गर्ने तथा बैठकको एक महिनाभित्र वितरण गर्ने कार्य सुनिश्चित गर्नुपर्छ ।

७३) एडीबीले केन्द्रीयस्तरबाटै निर्देशिकाको विकास गरे पनि आवासीय नियोग, विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रका सरकार तथा गैससहरूले ती निर्देशिकालाई आफ्नो देशविशेषको अवस्थसँग सुहाउनेगरी मिलाउनुपर्छ, भन्ने अनुमान गरिएको छ ।

प्रस्तावित कार्यहरूको सारांश :

क-१) एडीबीले सहभागिता तथा सूचना प्रवाहका लागि न्यूनतम मापदण्ड निर्धारण गरेर सहभागितासम्बन्धी निर्देशिकालाई औपचारिक रूप दिएर आफ्नो कार्यगत पुस्तिकामा समावेश गर्नु आवश्यक छ । यसबाहेक साभेदारहरूसँग गरिएको प्रमुख परामर्शको दस्तावेज तयार पार्ने तथा परामर्श गरिएका साभेदारहरूको प्रतिक्रिया लिन आवश्यक प्रक्रिया विकास गर्ने कार्य पनि एडीबीले गर्नुपर्नेछ ।

२) साभेदारको सहभागिताका लागि स्तर तथा प्रक्रिया

क) राष्ट्रियस्तरमा

¹¹ अन्य सामग्रीहरूमा एडीबीको सन् १९९४ मे महिनामा प्रकाशित *परियोजनाहरूमा सामाजिक आयामको सम्मिलन सम्बन्धी निर्देशिका*, एलेन फावलर, *राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्यक्रम योजनामा सहभागिता विस्तार*, एडीबी सामाजिक विकास पत्र, अंक २, २००२ मे, थमस एफ. क्यारोल, *सामाजिक पुँजी, स्थानीय क्षमता विकास तथा गरिबी न्यूनीकरण*, एडीबी सामाजिक विकास पत्र अंक ३, २००१ मे तथा सन् २००१ डिसेम्बर महिनामा प्रकाशित *एडीबीको पुनर्संरचनाका लागि कार्य विधि* । अन्य उपयोगी प्रकाशनहरूमा साम क्यानेर, लेनि लिन्ड, क्याथेरिन टोल्डी, सराहा फिस्क र डुवान बर्गरको *सहभागितामूलक निर्णय प्रक्रियामा सहजकर्ता निर्देशिका*, नयाँ प्रकाशनहरू, २००१ अप्रिल (यसलाई एडीबीको कर्मचारी प्रशिक्षणका लागि प्रयोग गरिएको छ ।)

७४) साभेदारको सहभागिता सुदृढीकरणका लागि प्राथमिक केन्द्रबिन्दु राष्ट्रियस्तरको हुनुपर्छ । एडीबीका आवासीय नियोगहरू तथा विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रका सरकारी निकायहरूले मुलुकभित्र सञ्चालित एडीबीका कार्य-प्रणालीबारे छलफल गर्न अनुच्छेद ६७ मा उल्लेखित सिद्धान्तानुरूप नियमित (कम्तिमा वार्षिक) रुपमा त्रिपक्षीय बैठक आयोजना गर्नुपर्नेछ । यस किसिमको परामर्श एडीबीको राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्यक्रमलाई अद्यावधिक गर्ने वा त्यसलाई विस्तार गर्ने लक्ष्यमा केन्द्रित हुनुपर्नेछ । यसबाहेक गरिबी न्यूनीकरण साभेदारी सम्झौता वा सहश्राब्दी विकास लक्ष्यका माध्यमबाट स्थापित गरिबी न्यूनीकरणका लक्ष्यहरू हासिल गर्नेतर्फ भएका राष्ट्रिय प्रगतिको नियमित मूल्यांकनमा पनि परामर्श केन्द्रित हुनुपर्ने छ । प्रधान कार्यालयका कर्मचारी तथा सरकारी साभेदारसँग परामर्श गरेर यस किसिमका 'साभेदारी बैठक' आयोजना गर्ने प्रमुख दायित्व एडीबी आवासीय नियोगको हुनेछ ।

७५) एडीबीको नयाँ कार्य प्रक्रियाले राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्यक्रम (सीएसपी) को तयारी प्रक्रियामा नागरिक समाजको परामर्शलाई अपरिहार्य तुल्याएको छ । त्यसैले, क्षेत्रीय विभाग र सरकारले सीएसपी प्रक्रियामा गैसस केन्द्रको सहयोगमार्फत् गैसससँग परामर्श गर्नुपर्नेछ । सीएसपी प्रक्रियामा साभेदार संलग्नता योजना तयार गर्दा गैसस प्रतिनिधिहरू संलग्न गराउनुपर्नेछ । साथै, सीएसपीका सम्बन्धमा कुनै निर्णय लिनुअघि त्यसमा भएका तथ्यहरूबारे गैससलाई जानकारी दिनु तथा संवाद गर्नुपर्नेछ । त्यसैगरी गैसस तथा अन्य साभेदारहरूले सान्दर्भिक सीएसपीको प्रतिवेदन समयमा पाउनुपर्नेछ । सीएसपी समूहले प्रतिवेदनका विषयवस्तु तथा तिनको ग्रहणमा राष्ट्रिय साभेदारहरूले पारेका प्रभावको दस्तावेज बनाउनु आवश्यक छ ।

७६) यसबाहेक, एडीबी तथा सरकारले कर्जा कार्यक्रमहरूको प्रशोधनमा गैससले कसरी राम्रो योगदान पुऱ्याउन सक्छन् भनी विभिन्न तरिकाहरू पहिचान गर्नु आवश्यक छ । उदाहरणका लागि, गैससहरू केही क्षेत्रका चुनौति तथा बाधाहरूलाई पहिचान गर्न मद्दतगार हुन सक्छन् । त्यस्तै, आफ्ना कार्यक्षेत्रमा प्रस्तावित सुधार कार्यक्रमको महत्वबारे समुदायलाई सुसूचित गर्न वा सुसूचित छलफल सुरु गर्न गैससहरूले ठूलो भूमिका निर्वाह गर्न सक्छन् । संरचनाको यस अवधिमा एडीबीले गैससलाई कम्तिमा एउटा कर्जा कार्यक्रमको प्रशोधनमा संलग्न गराउनुपर्नेछ । यसबाट सिकिने पाठहरू प्रस्तावित कार्य-१ मा उल्लेखित सहभागितासम्बन्धी निर्देशिकामा समावेश गराइनेछ ।

७७) एडीबी आवासीय नियोग तथा विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रका कार्यकारिणी निकायले विशेष परियोजना वा कार्यक्रमका मूलभूत तत्वमाथि छलफल गर्न गैससहरूसँग नियमितरूपमा देशभित्र (परियोजना क्षेत्रमा समेत) बैठक आयोजना गर्ने गर्छन् । यसलाई थप मुलुकहरूमा विस्तार गर्नु आवश्यक छ । यस्ता बैठकहरू कार्यान्वयनका समस्या तथा अवरोध, गैसस वा समुदायका चासो, परियोजना अनुगमन, अन्य समस्या वा कठिनाई तथा साभेदारीका लागि प्राप्त अवसरहरूमा केन्द्रित हुनुपर्छ ।

७८) साभेदारहरूबीच असमझदारी भएको अवस्थामा एडीबीले यथार्थ तथा सजिलै बुझ्न सकिने सूचना प्रवाह गर्नु आवश्यक छ । साथै, मध्यस्थताको बैठकलगायत अन्य थप छलफल आयोजना गर्नु पनि आवश्यक छ । महंगो र बढी समय खपत हुने विवाद समाधान प्रक्रिया (जस्तै : निरीक्षण प्रक्रिया) वा कार्यान्वयनमा हुने ढिलाइजस्ता समस्याबाट जोगिन विवाद सुल्झाउने सबै किसिमका प्रयासहरूलाई जतिसक्दो छिटो कार्यान्वयन गर्नु पनि आवश्यक छ । तथापि साभेदारको चासोका विषयहरूमा छलफल गर्न समग्र बैठक आयोजना गर्ने उत्तरदायित्व विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रका सरकारको हो भन्ने कुरा बुझ्नु जरूरी छ ।

७९) एडीबीले आफ्ना परियोजनाहरूमा आफ्नो नीतिको अनुगमन तथा मूल्यांकनका लागि गैससहरूको संलग्नता बढाउन प्रयास गर्नेछ । सह-करार वा पूरै स्वतन्त्र ढंगमा समेत हुनसक्ने यस्तो संलग्नता एडीबीको विद्यमान अनुगमन प्रणालीको परिपूरक हुनेछ । अनुगमन प्रणालीमा

एडीबीको नीति र संरक्षण प्रक्रियाहरूको पालना तथा विज्ञ समूहको उपयोग पर्छन् । एडीबीले केही छानिएका गैससहरूको अनुगमन तथा मूल्यांकन क्षमता बढाउन प्राविधिक सहायता प्रदान गर्नसक्छ । गैससको बढ्दो संलग्नता केही छानिएका ठूला, जटिल र धेरै व्यक्तिलाई प्रभाव पार्ने परियोजनाहरूबाट सुरु गर्नुपर्छ ।

८०) एडीबीले आफू संलग्न रहेको राष्ट्रिय वा क्षेत्रीय नीति तथा कार्यक्रमका सन्दर्भमा उप-क्षेत्रीय तथा राष्ट्रियस्तरमा बहुसाभेदार परामर्शको सुदृढीकरणका लागि राष्ट्रिय क्षमता अभिवृद्धि गर्न प्राविधिक सहायता उपलब्ध गराउन प्रयास गर्नेछ । सरकार तथा गैससहरूबीच हुने यस किसिमका परामर्शको अन्तिम निष्कर्ष सबै साभेदारहरूको सक्रिय समर्थन रहने उपयुक्त नीति निकाल्नु हो ।

८१) एडीबीले आफ्नो कार्यमूलक र समग्र क्षेत्रीय नीतिमा गैसस तथा नागरिक समाजको वृहत्तर प्रतिक्रिया आह्वान गर्ने कार्यलाई जारी राख्नुपर्छ । हालसालै मात्र एडीबीले वातावरण, निरीक्षण, जल नीतिहरू र यस संरचनाको विकासमा यस्तो प्रतिक्रिया लिएको थियो । एडीबी नीतिको विकास वा अद्यावधिक गरिएको सूचनालाई सार्वजनिक प्रतिक्रियाका लागि प्रशस्त समय दिई वेबसाइटमा राख्नुपर्छ ।

८२) बैठक तथा छलफल आयोजना गर्ने क्रममा एडीबी आवासीय नियोगले उच्च वा साभेदार गैसससँग साभ्का मुद्दा र उपयुक्त परामर्श प्रक्रिया निर्धारण गर्न सहयोग खोज्नसक्छ । यस्तो साभेदारी गैसस र अन्य साभेदारहरूको सहभागिता तथा योगदानलाई व्यवस्थित गर्न पनि उपयोग गरिनेछ । एडीबीद्वारा सहयोगप्राप्त नीति, कार्यक्रम तथा परियोजनामा गैससहरूको अवधारणा तथा विचार प्रस्तुत गर्नका लागि गैससहरूले पनि आपसमा परामर्श गर्नुका साथै सञ्जाल विकास गर्नुपर्नेछ । गैससको तर्फबाट केन्द्रबिन्दु (फोकलप्वाइन्ट) निर्धारण हुनुले (उच्च निकाय वा क्षेत्रीय माध्यमबाट) विशेष किसिमका मुद्दाहरूमा उनीहरूको संवादलाई सहज तुल्याउनेछ ।

८३) त्रिपक्षीय सम्बन्धको विकासमा सहयोग गर्न प्रत्येक आवासीय नियोगमा पूर्णकालीन गैसस सम्पर्क अधिकृत (वा, गैसस सम्पर्क/बाह्य सम्पर्क अधिकृत) को पद स्थापना गरिनुपर्छ ।¹² संरचनाको तीन वर्ष अघिमै गैसस क्षेत्र सक्रिय भएका ३ देखि ५ वटा मुलुकमा रहेका आवासीय नियोगहरूमा पूर्णकालीन गैसस सम्पर्क अधिकृत पद स्थापना गर्न सिफारिस गरिएको छ ।

८४) गैसस गतिविधि सञ्चालनका लागि स्थानीय स्वविवेकीय बजेटमा आवासीय नियोगहरूको पहुँच हुनुपर्नेछ । साथै, एडीबी-गैसस तथा गैसस-सरकार बीचको परामर्श तथा साभेदारीलाई सहयोग गर्न सानो स्तरका प्राविधिक सहायता अनुदानमा समेत आवासीय नियोगहरूको पहुँच हुनुपर्नेछ ।

प्रस्तावित कार्यहरूको सारांश :

क-२) एडीबी आवासीय नियोगहरूले राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्यक्रम, गरिबी न्यूनीकरण लक्ष्यमा हासिल गरेको उपलब्धि, कार्यान्वयन वा अन्य समस्या तथा कठिनाईमाथि छलफल गर्न नियमित त्रिपक्षीय बैठक आयोजना गर्नु आवश्यक छ । यस्तो बैठकको लक्ष्य गैसस तथा नागरिक समाजलाई राष्ट्रियस्तरको विकासमा एडीबीको योगदान सम्बन्धी ज्ञान बढाउनु हुनुपर्नेछ ।

क-३) गैसस केन्द्रको सहयोगमा क्षेत्रीय विभाग र सरकारले राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्यक्रम योजनाको विकासका लागि गैससहरूलाई संलग्न गराउनुपर्ने छ । निर्णय हुनुअघि नै राष्ट्रिय रणनीति

¹² सन् २००१ मा प्रत्येक आवासीय नियोगमा गैसस विशेषज्ञ नियुक्त गरिएका थिए । तथापि, यीमध्ये कोही पनि नागरिक समाज क्षेत्रमा पूर्णकालिनरूपमा समर्पित थिएनन् । धेरैजसोको थुप्रै प्रतिस्पर्धी जिम्मेवारीहरू थियो ।

तथा कार्यक्रम प्रक्रियामा गैससलाई संलग्न गराइनेछ ।

क-४) एडीबी तथा सरकारले कम्तिमा एउटा कर्जा कार्यक्रमको प्रशोधनमा गैससलाई संलग्न गराउन प्रयास गर्नेछ ।

क-५) परियोजना पारित हुनुअघि समुदायको सहभागितालाई सुनिश्चित गर्न एडीबीले साभेदारहरूसँग स्थलगत परामर्श सुदृढ गर्नुपर्नेछ । परियोजना सुरु भएपछि पनि उपलब्धि मापनका लागि सर्वसाधारणसँग परामर्श लिने काम जारी राख्नुपर्नेछ ।

क-६) एडीबीले आफू संलग्न रहेको राष्ट्रिय वा क्षेत्रीय नीति तथा कार्यक्रमका सन्दर्भमा बहुसाभेदार सहभागिताको सुदृढीकरणका लागि प्राविधिक सहायता उपलब्ध गराउन प्रयास गर्नेछ ।

क-७) एडीबीले आफ्ना नीतिहरूको विकासमा गैससलाई वृहतरूपमा संलग्न गराउन जारी राख्नुपर्नेछ ।

क-८) एडीबीले गैसस तथा लाभान्वित समूहलाई आफूले सहयोग गरेको परियोजनाको अनुगमन तथा मूल्यांकनमा वृहतरूपमा संलग्न गराउन प्रयास गर्नेछ । यस्तो संलग्नताको सुरुवात ठूलो, जटिल तथा वृहत्तर प्रभाव पार्ने परियोजनाबाट हुनेछ ।

क-९) सन् २००५ सम्ममा एडीबीले गैसस क्षेत्र सक्रिय भएका आवासीय नियोगहरूमा ३ देखि ५ वटा पूर्णकालीन गैसस सम्पर्क अधिकृत पदको स्थापना गर्न प्रयास गर्नेछ ।

ख) उप-क्षेत्रीय स्तरमा

८५) एडीबीको प्रत्येक उप-क्षेत्र (जस्तै : दक्षिण एसिया, पूर्व तथा मध्य-एसिया, मेकोड, दक्षिण-पूर्वी एसिया तथा प्रशान्त क्षेत्र) मा गैससहरूको प्रतिनिधित्व भएको वार्षिक मञ्च आयोजना गर्न सिफारिस गरिएको छ । यस्ता उप-क्षेत्रीय मञ्च उल्लेखित क्षेत्रमा रहेका देशहरूको साभा चासोका मुद्दामा केन्द्रित हुनेछन् । यसबाहेक एडीबीको गरिबी न्यूनीकरण अध्ययन तथा रणनीति, वातावरण तथा सामाजिक मुद्दाहरू, संस्थागत परिवर्तन तथा सुधारजस्ता अन्तर-देशीय परियोजना वा अन्य उप-क्षेत्रीय गतिविधिहरू र उप-क्षेत्रीय विकास परियोजना तथा कार्यक्रमहरू पनि उक्त मञ्चमा छलफलको केन्द्रबिन्दु रहनेछन् । एडीबीले यो उद्देश्य प्राप्तिका लागि प्रचलित प्रणालीको उपयोग गर्ने प्रयास गर्नेछ । जस्तै : वृहत मेकोड उप-क्षेत्रीय कार्यक्रमको क्षेत्रीय कार्यसमूह, जहाँ गैससहरूसँग संवादका लागि निमन्त्रणा गर्न सकिन्छ ।

८६) संरचनाको पहिलो वर्षभित्रै उप-क्षेत्रीय मञ्चहरूको सुरुवात गर्नुपर्नेछ । यसका लागि क्षेत्रीय विभाग तथा आवासीय नियोगले सम्बन्धित विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रका सरकारसँग मिलेर नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्नेछ । विकासका मुद्दा वा छलफलका विषयहरू पनि संलग्न उक्त उप-क्षेत्रीय मञ्चहरूमा पर्याप्त गैससको प्रतिनिधित्व हुनु एकदमै आवश्यक छ ।

प्रस्तावित कार्यहरूको सारांश :

क-१०) एडीबी तथा सरकारले उप-क्षेत्रीय तथा अन्तर-सीमा मुद्दा तथा चासोका विषय र प्रचलित प्रणालीको उपभोग जस्ता विषयहरूमा छलफल गर्न वार्षिक उप-क्षेत्रीय मञ्च आयोजना गर्नुपर्नेछ । यस्ता बैठकहरूमा गैसस प्रतिनिधिहरूलाई पूर्ण साभेदारका रूपमा संलग्न गराउनुपर्नेछ ।

ग) क्षेत्रीयस्तरमा :

८७) संरचनाको पहिलो तीन वर्षभित्रै क्षेत्रीयस्तरमा एडीबी-सरकार-गैसस क्षेत्रीय मञ्चको आयोजना गर्न एडीबीलाई प्रस्ताव गरिएको छ । यो मञ्चले संरचनाको कार्यान्वयन तथा केही छानिएका रणनीति, अवधारणागत तथा संस्थागत चासोका विषयमा छलफल गर्नेछ । एडीबीले क्षेत्रीय मञ्चहरूका लागि लगानी गर्नेछ भने सरकार तथा गैससहरू मञ्चको आयोजना तथा मुद्दा स्थापनाको लागि सक्रियरूपमा संलग्न हुनेछन् ।

८८) पहिलो एडीबी-सरकार-गैसस मञ्चको सफलताका आधारमा एडीबीले आफ्नो सञ्चालक समितिको वार्षिक बैठक हुनुअघि प्रत्येक दुई वर्षमा यस्ता मञ्चको आयोजना गर्नसक्नेछ । यसका लागि सञ्चालक समितिको बैठक गैरऋणी सदस्य मुलुकमा नभई एसिया तथा प्रशान्त क्षेत्रमा भएको बेला आयोजना गरिनेछ ।

प्रस्तावित कार्यहरूको सारांश :

क-११) एडीबीले संरचनाको पहिलो तीन वर्षभित्र प्रथम एडीबी-सरकार-गैसस मञ्चको आयोजना गर्नेछ । त्यसपछिका क्षेत्रीयमञ्च एसिया तथा प्रशान्त क्षेत्रमा हुने एडीबीको वार्षिक बैठकसँग जोडेर प्रत्येक दुई वर्षमा आयोजना गर्न सकिनेछ ।

ख) सूचनासम्म पहुँच स्थापित गरेर पारदर्शिता तथा अन्तर्क्रिया विस्तार गर्ने

८९) प्रभावकारी साभेदारीका लागि सबै साभेदारले खुलारूपमा सूचना आदानप्रदान गर्नुपर्नेछ । यस्तो सम्पर्कले आपसी समझदारी र विश्वसनीयताको वातावरण सिर्जना गर्नका लागि मद्दत पुर्याउनेछ । एडीबीले अन्य साभेदारहरूलाई आफ्नो नीति, कार्यक्रम तथा परियोजनाहरूका सम्बन्धमा पर्याप्त स्तरिय सूचना नियमित समयै तथा सजिलोसँग बुझ्न सकिने ढाँचामा प्रवाह गर्नुपर्नेछ । एडीबीको गोपनीयता तथा सूचना प्रवाह सम्बन्धी नीतिअन्तर्गत अहिले पनि अनुरोध भएकाबेला उल्लेखनीय परिमाणको सूचना सर्वाजनिक हुने गरेको छ । त्यसैगरी, एडीबीले आफ्ना दस्तावेज तथा सूचनाहरू विभिन्न प्रकाशन, इन्टरनेट, बैठक तथा अन्य माध्यमबाट प्रदान गरिरहेको छ । केही अवस्थामा भने एडीबीले विशेष कर्जासम्बन्धी सामग्री प्रवाह गर्न परियोजना सूचना केन्द्रको स्थापना गरेको छ ।

९०) तैपनि, गैसस प्रतिनिधिहरू तथा अन्य सम्बन्धित नागरिकहरूले एडीबीका नीति तथा सहयोगप्राप्त कार्यक्रम तथा परियोजनाहरूका बारेमा पर्याप्त सूचना प्राप्त नभएको अनुभव गर्छन् । सामयिक सूचना प्रवाह सरकार तथा नागरिक समाजबीच सिर्जनशील अन्तर्क्रियालाई सुदृढीकरण गर्ने मुख्य आधार हो । राष्ट्रियस्तरमा परियोजनाहरूसम्बन्धी सीमित सूचना तथा स्थानीय भाषामा केही सीमित दस्तावेजमात्र उपलब्ध छन् । गैससहरूले निर्णय हुनुअघि परियोजना तयारी चरणको सूचना र मस्यौदामा आफ्नो पहुँच नरहेको गुनासो नियमितरूपमा गर्दै आएका छन् । यसबाहेक गैसससम्बन्धी सूचना र तिनीहरूको कार्यक्षेत्र, क्षमता तथा सरकारसँगको संलग्नताबारे पर्याप्त जानकारी एडीबीसँग छैन ।

१) गैससको तथ्यांक विस्तार

९१) निर्णय गर्ने प्रक्रियामा राम्ररी सघाउ पुर्याउन, सहकार्य सिर्जना गर्न तथा सबै साभेदारहरूको सूचना उपलब्धतालाई सुधार गर्ने प्रयासस्वरूप एडीबीले आफूले भर्खरै स्थापित गरेको 'एनजीओ लिंक' मा गैसससम्बन्धी तथ्यांक राख्ने कार्यलाई निरन्तर जारी राख्नेछ । एडीबीसँग काम गरिरहेका वा एडीबीको प्रायोजनमा सञ्चालित कार्यक्रमका क्षेत्रमा काम गरिरहेका गैससको विवरण तथा अन्य जानकारी यस एनजीओलिंकमा रहनेछन् । एडीबीले एनजीओलिंकमा राखिएका गैससका विवरणहरू

ती गैससहरूलाई उपलब्ध गराउन प्रयास गर्नेछ । आफ्नो संस्थागत विवरणलाई राख्ने तथा अद्यावधिक गर्ने जिम्मेवारी यी गैससहरूकै हुनेछ । एडीबीले आफ्नो एनजीओलिकलाई प्रचलित गैसस डाटाबेसमा जोडेर कसरी प्रभावकारीरूपमा राख्न तथा अद्यावधिक गर्न सकिन्छ भन्नेबारे पनि सोच्नुपर्नेछ ।

९२) एनजीओलिकको स्थायित्वलाई सुनिश्चित गर्न एडीबीका परियोजना भ्रमण गरेर फर्केका कर्मचारीले 'कार्यालय फर्केर तयार गर्ने प्रतिवेदन' मा गैससहरूसँग एडीबीका कर्मचारीको संलग्नतालाई खुलाउनुपर्नेछ । एडीबी परियोजना तथा कार्यक्रमका कर्मचारी तथा आवासीय नियोगले गैसससँग भएका अन्तर्क्रिया तथा सूचना आदानप्रदानको प्रतिवेदन तयार पारेर एक प्रति नियमितरूपमा गैसस केन्द्रमा बुझाउनुपर्नेछ । त्यसपछि, गैसस केन्द्रले ती तथ्यांकहरूलाई एनजीओलिकमा राख्ने काम गर्छ ।

२) साभेदारीका लागि राम्रो प्रचलनको दस्तावेज

९३) एडीबी, सरकार तथा गैससहरूबीच सहकार्य र समन्वय सुधारका लागि आवश्यक राम्रा प्रचलनहरू दस्तावेजका रूपमा तयार पार्नुपर्नेछ । साभेदारहरूसँगको साभेदारीमा एडीबीले एडीबी-सरकार-गैसस साभेदारीका लागि राम्रो प्रचलनको निर्देशिका पनि विकास गर्नुपर्नेछ । यसले सिकिएका पाठहरूको घटना विश्लेषण परिक्षण गर्न सक्नेछ, तथा राम्रो प्रचलनलाई बढावा दिन सिफारिस गर्नसक्नेछ । यो प्रकाशनलाई नियमितरूपमा अद्यावधिक तथा समीक्षा गर्नुपर्नेछ ।

३) एडीबीको गोपनीयता तथा सूचना प्रवाहसम्बन्धी नीतिको समीक्षा

९४) एडीबीले आफ्नो गोपनीयता तथा सूचना प्रवाहसम्बन्धी नीतिअन्तर्गत सर्वसाधारणलाई उपलब्ध गराइएका दस्तावेजहरू के/के हुन् स्पष्ट पार्नु पर्नेछ । यसका लागि एडीबीले विशेष उदाहरणसमेत भएको यस्ता दस्तावेजहरूको सूची तयार पारी वृहतरूपमा वितरण गर्नुपर्नेछ । एडीबीले सदस्य राष्ट्रहरूमा भएको पुस्तकालयमा पठाएका, इन्टरनेटमा राखेका तथा इच्छुक व्यक्ति र संस्थाहरूलाई मागिएकोबेला उपलब्ध गराएका विभिन्न सूचनाहरूलाई अझ विस्तार गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्नेछ । परामर्शदाताद्वारा तयार पारिएका प्राविधिक समीक्षा, कर्जा वितरण तथ्यांक, सञ्चालक समितिको कार्य योजना र सञ्चालक समितिको बैठकका सारांशहरू सजिलैसँग सर्वसाधारणलाई उपलब्ध गराउन सकिने दस्तावेजका केही उदाहरण हुन् । दस्तावेजको पहुँच यो कुन भाषामा प्रकाशित भएको छ भन्नेमा पनि निर्भर हुने गरेकाले एडीबीले स्थानीय भाषामा थुप्रै सामग्री उपलब्ध गराउनुपर्नेछ । यो संरचना पारित भएपछि, यसलाई प्रमुख भाषाहरूमा उल्ट्या गर्नुपर्नेछ । यी प्रयासहरूमा गैससहरूले आफ्नो सञ्जालमार्फत् एडीबीबाट उपलब्ध दस्तावेजहरूको प्रसारण गर्न सघाउ पुऱ्याउनेछन् ।

४) सार्वजनिक सूचना केन्द्रहरू

९५) एडीबीद्वारा प्रायोजित परियोजनाहरूमा साभेदारको सहभागितालाई बढावा दिन विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रका सरकार तथा एडीबीले सूचना प्रवाहसम्बन्धी एडीबीको नीतिअनुरूप रहेर सम्बन्धित समूहहरूलाई परियोजनासम्बन्धी विस्तृत जानकारी उपलब्ध गराउन प्रयास गर्नेछ । ठूला तथा जटिल परियोजनाहरूमा भने त्यससम्बन्धी जानकारी उपलब्ध गराइदिन थुप्रै अनुरोधहरू आउने भएकाले एडीबीका कर्मचारीहरूलाई कामको भार बढी हुनसक्छ । यो सम्भावित कामको भारलाई सन्तुलित गर्न एडीबीका परियोजना अधिकृतहरू तथा सरकारका कार्यान्वयन निकायहरूले कसरी राम्रोसँग सूचना प्रवाह गर्न सकिन्छ भनी निर्धारण गर्नु आवश्यक छ । विगतमा परियोजना क्षेत्रका सार्वजनिक सूचना केन्द्रहरूले आफूलाई यसका लागि उपयोगी साबित गरिसकेका छन् । उदाहरणका लागि नेपालमा कालीगण्डकी 'ए' जलविद्युत परियोजनालाई लिन सकिन्छ । यी केन्द्रहरू

सर्वसाधारणको सरल पहुँचभित्र हुनुपर्ने छ । यसले गैसस, परियोजना क्षेत्रभित्र वा नजिक बसोबास गर्ने व्यक्ति तथा इच्छुक नागरिकहरूलाई चासो हुने विषयका दस्तावेजहरू राख्नु पनि आवश्यक छ । यस्ता दस्तावेजहरूमा परियोजनासँग सम्बन्धित प्रतिवेदन, मूल्यांकन तथा प्रभाव विश्लेषणहरू पर्छन् ।

९६) परियोजनाको कार्यान्वयन तथा अनुगमन चरणका बेला प्रभावकारी आधारमा तथ्यांक संकलन गर्न अनुमति दिनको लागि एडीबीले परियोजना करारसम्बन्धी दस्तावेज तथा परियोजना प्रशोधन प्रक्रियाहरूमा नै उपयुक्त प्रावधानको व्यवस्था गर्नुपर्छ । सबै स्थानीय सूचनाहरूलाई डाटाबेसमा राख्न भनी उपलब्ध गराउन विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रका सरकारी अधिकारीको संलग्नता र सहयोग महत्वपूर्ण हुन्छ । सबै प्रभावित साभेदारहरूलाई उक्त डाटाबेससम्म पहुँच स्थापित गराउन पनि यस्तो सहयोग अपरिहार्य छ । गैससहरूले तथ्यांक संकलन तथा संकलित सूचनाको वैधानिकता सुनिश्चित गर्न तथ्यांक संकलनको अनुगमनमा समेत सहयोग पुऱ्याउनु जरूरी छ ।

५) चेतना जागरण गर्ने गोष्ठी तथा प्रकाशनहरू

९७) एडीबी तथा यसका कार्यप्रणालीहरूबारे जानकारी लिन चाहने साभेदारहरूबीच समझदारीको विकास गर्न एडीबीको आवासीय नियोग तथा प्रतिनिधिमूलक कार्यालयहरूले सरकारी कार्यालयको समन्वयमा चेतना जागरण गर्ने गोष्ठी आयोजना गर्नुका साथै प्रकाशनहरू प्रकाशित गर्नुपर्नेछ । गैसस, सार्वजनिक कार्यालय तथा अन्य साभेदारहरूलाई जानकारी गराउने उद्देश्यले यस्ता सामग्रीहरू स्थानीय भाषामा तयार पार्नु आवश्यक छ । स्थानीय साभेदारहरूका लागि कुनै विशेष परियोजनाबारे कार्यशाला आयोजना गर्न आवासीय नियोगहरूले विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रका सरकारी अधिकारी तथा एडीबीका परियोजना अधिकृतहरूलाई सहयोग गर्नुपर्नेछ । आवासीय नियोगहरू आफैले पनि गैसस तथा अन्य साभेदारहरूलाई एडीबीका कार्यक्रम तथा परियोजना चक्र, एडीबीका कार्य प्रक्रिया तथा अन्य प्रक्रियाबारे जानकारी दिन राष्ट्रियस्तरका गोष्ठी आयोजना गर्नसक्छ । यस्ता गोष्ठीले गैसस तथा अन्य साभेदारहरू (सरकारसमेत) लाई एडीबीको सहायताप्राप्त गतिविधिहरूमा वृहत सहभागिता विकास गर्नका लागि आवश्यक ज्ञान उपलब्ध गराउनुपर्नेछ । यसबाहेक सम्बन्धित नागरिकहरूलाई सामान्यरूपमा वितरण गर्न सूचना प्रवाहका अन्य तरिकाहरू अवलम्बन गर्नु पनि आवश्यक छ । ती तरिकाहरूमा विवरण पुस्तिका (ब्रोसियर), मुखपत्र, लोक, विद्युतिय तथा छापाका सञ्चार माध्यम, वेबसाइट र अवलोकन भ्रमणहरू पर्छन् ।

प्रस्तावित कार्यहरूको सारांश :

क-१२) गैसस केन्द्रले गैससहरूको विवरणमा सर्वसाधारणको पहुँच स्थापित गर्न तथा गैसससम्बन्धी एडीबीको ज्ञानलाई बढाउनुपर्नेछ ।

क-१३) एडीबीका प्रधान कार्यालय तथा आवासीय नियोगका कर्मचारीहरूले परियोजना भ्रमणमा गएर फर्केपछि तयार गरेका प्रतिवेदनहरूमा गैससको उल्लेखनीय सहभागितासम्बन्धी कुरा लेख्नुपर्नेछ । ती प्रतिवेदन तथा गैससहरूसँग हुने छलफलका उपयोगी कुराहरूलाई केन्द्रीय गैसस डाटाबेसमा राख्नका लागि गैसस केन्द्रमा पठाउनु जरूरी छ ।

क-१४) गैसस केन्द्रले असल प्रचलन तथा अन्तर्राष्ट्रिय निकाय, सरकार र गैससहरूबीच हुने समन्वयबाट सिकिएका पाठहरूलाई एउटा प्रकाशनका रूपमा तयार पार्नुपर्नेछ । यो प्रकाशनलाई नियमितरूपमा अद्यावधिक गर्दै लग्नुपर्नेछ ।

क-१५) एडीबीले सर्वसाधारणका लागि हाल उपलब्ध गराइरहेका दस्तावेज तथा सूचनाहरूको विश्लेषण गर्नुका साथै इच्छुक व्यक्ति तथा संस्थाहरूको सक्रियतामा उपलब्ध गराइएका विभिन्न

किसिमका सूचनाहरूलाई पनि विस्तार गरेर सर्वसाधारणलाई उपलब्ध गराउनेतर्फ सोच्नुपर्छ ।

क-१६) ठूला तथा जटिल परियोजनाहरूका लागि आवश्यकताअनुरूप सार्वजनिक सूचना केन्द्रहरू स्थापना गर्न पनि सरकारलाई प्रोत्साहित गर्नुपर्नेछ ।

क-१७) एडीबीका कार्यप्रणाली सम्बन्धमा चेतना जागरण गतिविधि सञ्चालन गर्न तथा यसका लागि उपयुक्त भाषामा प्रकाशनहरू निकाल्न सरकार र एडीबीका आवासीय नियोग तथा प्रतिनिधिमूलक कार्यालयहरूलाई प्रोत्साहित गर्नुपर्नेछ ।

ग) गैसस साभेदारीका लागि एडीबीको क्षमता विकास गर्ने

९८) एडीबीअन्तर्गत गैसससँग सम्बन्धित क्षमता अभिवृद्धिको मुख्य लक्ष्य एडीबीका कर्मचारीको शीप विकास तथा चेतना जागरण गर्नुका साथै संस्थागत स्रोत-साधनको वृद्धि तथा गैसस सहभागिता सुदृढीकरणमा प्रतिबद्धता बढाउनु हो । यो कुरा वृहत्तर संस्थागत परिवर्तन तथा निर्णय गर्ने प्रक्रियाहरूसँग जोडिएको छ, जो एडीबीको सन् २००२ को पुनर्संरचना तथा नयाँ कार्य प्रणालीका माध्यमबाट पहिल्यै सुरु भइसकेका छन् । यस किसिमको आन्तरिक क्षमता अभिवृद्धि गतिविधिलाई एडीबीको प्रधान कार्यालयलगायत आवासीय नियोगहरू तथा प्रतिनिधिमूलक कार्यालयहरू सबैमा लागू गर्नु आवश्यक छ ।

१) एडीबीका कर्मचारीका लागि सहभागिता तथा गैसस संलग्नता प्रशिक्षण

९९) सन् २००२ अवधिमा एडीबीको क्षेत्रीय तथा दीगो विकास विभागले एडीबीका कर्मचारीहरूलाई सहभागितामूलक विकास र गैससको संलग्नतासम्बन्धी प्रशिक्षण सफलतापूर्वक प्रदान गर्‍यो । एडीबीले यस्ता प्रयासहरूको विकास र विस्तारमा निरन्तरता दिनु आवश्यक छ, साथै यी दुई विषयलाई कसरी एक-अर्कासँग जोड्न सकिन्छ भन्ने सम्बन्धमा पनि खोजी गर्नुपर्छ । यस्ता प्रशिक्षणका प्रयासहरूले एडीबीका कर्मचारीहरूको चेतना, शीप र उत्साहमा वृद्धि गर्नुपर्नेछ । प्रत्येक वर्ष एडीबीले आफ्ना कर्मचारीमा गैसससँग मिलेर काम गर्न चाहिने शीप तथा यस संरचनाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक विशेष शीप र क्षमता निर्धारणका लागि प्रशिक्षणको आवश्यकतासम्बन्धी समीक्षा गर्नुपर्नेछ । विशेष ध्यान भने एडीबीका नयाँ कर्मचारीलाई प्रशिक्षण दिनमा लगाउनुपर्नेछ ।

१००) एडीबी परामर्शदाताहरू बारम्बार गैससहरूसँग मिलेर काम गर्छन् । खासगरी परियोजनाको तयारी तथा कार्यान्वयनमा उनीहरूको सहकार्य बढी हुने गर्छ । एडीबीले आफ्नो क्षमता अभिवृद्धिको प्रयासमा परामर्शदाताहरूको चेतना जागरण गर्ने काममा ध्यान दिनेछ ।

२) विकास प्रणालीहरूको जानकारी दिने एकाईमा गैससको भूमिका

१०१) एडीबीले आफ्ना नयाँ कर्मचारीहरूलाई गैससहरूसँग प्रभावकारीरूपमा मिलेर काम गर्नका लागि सक्षम तुल्याउन विकास प्रणालीहरूमा गैससको भूमिकासम्बन्धी एक एकाई (मोडल) को विकास गर्नु आवश्यक छ । त्यस मोडललाई एडीबीका नयाँ कर्मचारीहरूका लागि सञ्चालित 'जानकारी कार्यक्रम' मा समावेश गरिनुपर्छ । उक्त मोडलले एडीबीले कस्तो किसिमको साभेदार सहभागिता चाहेको छ, कर्मचारीलाई कसरी प्रशिक्षण दिन सकिन्छ तथा अन्य थप जानकारीहरू कसरी उपलब्ध गराउनसक्छ भन्ने छोटकरीमा परिचय दिनुपर्छ । एकपटक विकास भइसकेपछि उक्त मोडललाई एडीबी कर्मचारीहरूको वृहत जानकारीका लागि सबै परिचयात्मक कार्यक्रमहरूमा समावेश गर्नसकिन्छ ।

३) गैससहरूसँग काम गरिरहेका एडीबी कर्मचारीको कदर

१०२) एडीबीले गैससको सहभागितामा दिने महत्वले गर्दा एडीबीले गैससहरूसँग सक्रियरूपमा मिलेर काम गर्ने आफ्ना कर्मचारीलाई कदर गर्न उपयुक्त प्रणालीको विकास गर्नुपर्नेछ । कर्मचारीलाई कदर गर्नका लागि उनीहरूले सिर्जनात्मक प्रयासको प्रकाशनका साथै अन्य सिर्जनात्मक उपायको विकास गर्न सकिन्छ ।

४) कर्मचारी आदानप्रदान कार्यक्रम

१०३) एडीबीले प्रयोगात्मक अभ्यासका रूपमा चक्रिय आदानप्रदान कार्यक्रम सुरु गरेको छ, जसमा गैससका व्यक्तिहरू एडीबी-गैसस साभेदारीसँग सम्बन्धित विषयमा एडीबीमै काम गर्छन् । एडीबीले चालू कार्यक्रमलाई दुईतर्फी आदानप्रदानका रूपमा विस्तार गरेर तोकिएको समयका लागि एडीबीका कर्मचारीलाई गैससहरूमा काजमा पठाउने तथा गैससका कर्मचारीलाई एडीबीमा राख्ने सम्भावनाको खोजी गर्नुपर्नेछ । कर्मचारी आदानप्रदानको समयावधि कामको प्रकृतिका आधारमा दुई साता वा त्योभन्दा बढी हुनसक्छ । यस्तो आदानप्रदानमा स्पष्ट तथा सीमित समय भएमा गर्न सकिने गतिविधिहरूलाई बढावा दिनुपर्नेछ, जसले आपसी सिकाइको विस्तार गर्नेछ ।

प्रस्तावित कार्यहरूको सारांश :

क-१८) एडीबीले आफ्ना कर्मचारीका लागि सहभागितामूलक विकास तथा गैसस संलग्नता सम्बन्धमा प्रशिक्षण गतिविधिहरूलाई जारी राख्नुपर्नेछ । यसबाहेक, एडीबीले आफ्ना नयाँ कर्मचारीहरूका लागि संक्षिप्त जानकारी दिने प्रक्रियाको विकाससमेत गर्नुपर्नेछ ।

क-१९) एडीबीले गैससहरूसँग सक्रियरूपमा काम गरिरहेका तथा साभेदारको बढ्दो सहभागितालाई बढाउने आफ्ना कर्मचारीलाई कदर गर्ने उपायहरूको विकास गर्नुपर्नेछ ।

क-२०) एडीबीले गैसससँग कर्मचारी आदानप्रदान कार्यक्रम विकास गर्नेतर्फ सोच्नुपर्नेछ ।

घ) गैससको क्षमता विकास तथा संस्थागत सहायता उपलब्ध गराउने

१०४) वर्षौंदेखि गैससहरूले आफूलाई विकासका महत्वपूर्ण साभेदारका रूपमा प्रमाणित गरेका छन् । एडीबीले गैससहरूसँग काम गर्ने वृहत अनुभव हासिल गरिसकेको छ । यसमा खासगरी गैससहरूलाई अनौपचारिक सल्लाहकार, सरकारका लागि परियोजनाका सहायक ठेकेदार तथा कहिलेकाहिं एडीबीको सहायताप्राप्त विकास गतिविधिहरूको विशेष भागको कार्यान्वयनकर्ताका रूपमा प्रयोग गर्ने काम पर्छन् ।

१०५) तथापि, एडीबी-सरकार-गैससको गतिशील सम्बन्धमा निम्न पक्षहरूले अवरोध ल्याउने गरेका छन् : क) गैससहरूका लागि प्रत्यक्ष लगानीको अभाव, ख) परियोजना, परियोजनामा लगानी वा सीमित समयावधि, ग) गैसस तथा प्रभावित व्यक्तिहरूलाई पर्याप्त, बुझ्न सकिने तथा सामयिक सूचना प्रवाहको अभाव, र घ) समभेदारी तथा क्षमताको अभाव, प्रतिबद्धताको अभाव वा केही सरकारहरूले सक्रिय गैसस वा नागरिक समाज क्षेत्रको विकासमा केही मात्रामा गर्ने प्रतिरोध ।

१०६) गैससहरूसँगको साभेदारीसम्बन्धी एडीबीको नीतिले गैससहरू¹³मा क्षमता विकास सहायताको महत्वलाई स्पष्टसँग स्वीकार गरे पनि हालसम्म गैससहरूमा प्रत्यक्ष लगानी दिने प्रावधान एडीबीसँग छैन । क्षेत्रीय विकास बैंकका रूपमा एडीबीले आफ्ना विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रका सरकारलाई प्रत्यक्ष ऋण तथा अनुदान दिने गर्छ । यसका अतिरिक्त, दीगो लगानीका अन्य स्रोतहरूलाई खोज्न गैससहरूको क्षमता सुदृढीकरण गर्नुपर्ने आवश्यकता पनि छ ।

१०७) गैससहरूको विकासमा साभेदारको भूमिकालाई मध्यनजर राखेर एडीबीले तिनीहरूलाई विकासका माध्यम, अधिवक्ता, क्षमता अभिवृद्धिकर्ता, सिर्जनाकार तथा उपेक्षित वा सीमान्त समूहहरूको तर्फबाट प्रभावकारी आवाज उठाउने भूमिका निर्वाहमा सघाउ पुऱ्याउन अझ बढी काम गर्नु जरूरी छ ।

१) लगानीका प्रचलित प्रक्रियाको समीक्षा

१०८) एडीबीले गैससहरूमा लगानीको प्रबन्ध मिलाउनमा आफ्नो प्रभावकारिताको समीक्षा गर्नुपर्नेछ तथा आवश्यकताअनुसार नयाँ प्रक्रिया विकास गर्नुपर्नेछ । एडीबीको मध्यकालीन रणनीति¹⁴ले जनाएअनुसार एडीबीद्वारा गैससहरूलाई लगानी गर्ने प्रक्रियाको समीक्षा गर्नुपर्नेछ । यो समीक्षाले त्यस्ता लगानीको प्रभावकारिता, प्रभाव तथा मितव्ययीता निर्धारण गर्नुपर्नेछ । त्यस्तै, एडीबीको कर्जा तथा गैरकर्जा कार्यक्रममा लगानीले पूरक भूमिका निर्वाह गरेको छ/छैन पनि निर्धारण गर्नुपर्नेछ । समीक्षाले हालका प्रावधानहरूको बृहत पुनरावलोकन गर्नुका साथै सिर्जनात्मक, अझ राम्रो र लचिलो लगानी प्रक्रियाको सिफारिस पनि गर्नुपर्नेछ । समीक्षाको एक भागमा गैससको वित्तीय स्थायित्वका लागि एडीबीले गैसस-निजी क्षेत्रको साभेदारीलाई कसरी प्रबर्द्धन गर्न सक्छ तथा गैससहरूले कसरी सहायताका अन्य स्रोतहरू प्राप्त गर्नसक्छन् भन्नेतर्फ पनि सोच्नुपर्नेछ । समीक्षाका नतिजाहरूमाथि छलफल गर्न क्षेत्रीय कार्यशाला आयोजना गर्नुपर्नेछ ।

१०९) समीक्षामा दातृ संस्था, गैसस प्रतिनिधिहरू, अनुदानका ग्राहक तथा एडीबीका कर्मचारीलगायतका मुख्य साभेदारहरूलाई समावेश गरिनुपर्नेछ । अध्ययनको मस्यौदा प्रतिक्रियाका लागि व्यापकरूपमा वितरण गर्नुपर्नेछ ।

२) साना अनुदान कोषको स्थापना

११०) माथि छलफल गरिएको समीक्षाका नतिजाहरूको आधारमा एडीबीले गैसस विकास प्रयासहरूका लागि सहायता (साना अनुदान कोष) उपलब्ध गराउन छुट्टै किसिमको एडीबी लगानी प्रक्रिया स्थापना गर्न प्रयास गर्नेछ, जुन विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रहरूमा एडीबीको कार्यप्रणालीसँग रणनीतिकरूपमा सान्दर्भिक छन् । एडीबीले यस द्वारका लागि मापदण्डको विकास गरेर छलफलका लागि साभेदारहरूबीच प्रस्तुत गर्नुपर्नेछ । यस्तो मापदण्डमा गरिबी न्यूनीकरण तथा दीगो विकासमा गैससको सिर्जनात्मक प्रयास, अन्यत्र पनि दोहोऱ्याउन सकिने सम्भाव्यता भएका प्रयोगात्मक परियोजना, नयाँ प्रविधि वा प्रक्रियाको सुरुवात, सार्वजनिक सेवा आपूर्तिको अनुगमन वा परिक्षण गर्ने सुधारिएको तरिका, बृहत पारदर्शिता तथा सुशासन, क्षमता विकास गतिविधि वा परियोजना गतिविधिहरूमा सीमान्त तथा संकटमा रहेका समूहहरूलाई संलग्न गराउने नयाँ विधि पर्छन् ।

१११) कोषको रकम उल्लेखनीय हुनुपर्नेछ । उदाहरणका लागि २ करोड अमेरिकी डलर (१ अर्ब ५६ करोड रुपैयाँ) । यसलाई आवश्यकताअनुसार तथा यसको प्रभावकारिताको मूल्यांकनका आधारमा पूर्ति गर्दै लगनुपर्नेछ ।

¹³ एडीबी, १९९८ । एसियाली विकास बैंक तथा गैर-सरकारी संस्थाहरूबीच साभेदारी, मनिला ।

¹⁴ एडीबी, १९९८ । मध्यकालिन रणनीति (२०५८-२०६२), मनिला

३) सिर्जनात्मक गैससहरूको कदर

११२) प्रमुख विकास साभेदारका रूपमा गैससहरूको महत्वपूर्ण भूमिकालाई प्रबर्द्धन गर्न एडीबीले देश-विशेषका विकास चुनौतिहरूलाई सम्बोधन गर्नमा सिर्जनात्मक प्रयास वा असल प्रचलन देखाइरहेका गैससहरूलाई कदर गर्न प्रयास गर्नेछ । गैसस केन्द्रले प्रचलित कदर कार्यक्रमलाई आधार बनाएर यस्तो कदरका लागि मापदण्ड विकास गर्नसक्छ । नतिजास्वरूप गैससहरूको असल प्रचलन र सिर्जनात्मक प्रयासहरू, जसलाई एसिया तथा प्रशान्त क्षेत्रमा पनि दोहोर्‍याउन सकिन्छ, त्यसलाई वार्षिकरूपमा संकलन गरेर प्रकाशित गर्न सकिन्छ । एडीबीले सरकार, गैसस, प्राज्ञिक तथा सञ्चार क्षेत्रका प्रतिनिधिहरू संलग्न रहेको स्वतन्त्र छनौट समिति गठन गर्नुपर्नेछ ।

११३) पुरस्कृत हुनेले विभिन्न किसिमका कदर पाउनसक्छन् । उदाहरणका लागि एडीबीका प्रकाशनहरूमा लेख, एडीबीका अध्यक्षको तर्फबाट कदरपत्र तथा सञ्चार माध्यमहरूद्वारा उनीहरूको राम्रो कामको उल्लेख ।

४) प्रमुख गैसस कर्मचारीका लागि प्रशिक्षण

११४) धेरै राष्ट्रिय गैसस तथा सामुदायिक संस्थाहरू समाजको सबभन्दा तलसम्म पनि अत्यन्तै राम्रा विकास कार्यमा संलग्न छन् । तथापि, धेरैमा द्विपक्षीय तथा बहुपक्षीय विकास निकायहरूद्वारा माग गरिने खालको व्यवसायिक विकास व्यवस्थापन र दस्तावेज राख्ने शीपको अभाव छ । यसबाहेक, सरकार तथा दातृ निकायहरूले कहिलेकाहिनै गैससहरू जिम्मेदारी र सुशासनका आधारमा व्यवसायिकरूपमा व्यवस्थित हुन नसकेको गुनासो गर्छन् ।

११५) त्यसैले, यस गतिविधिको उद्देश्य गैससहरूको शीप विकास गर्नु हो, ताकि उनीहरू एडीबीद्वारा प्रायोजित प्रयासहरूमा बढी प्रभावकारीरूपमा काम गर्न सक्नु । एडीबीले चाहेको अवस्थामा केही मुख्य गैससका कर्मचारीलाई परियोजना व्यवस्थापन तथा सुशासनको प्रशिक्षण दिन प्राविधिक सहायता उपलब्ध गराउन प्रयास गर्नेछ । परियोजनाको रूपरेखा तयार पार्ने काममा गैससको क्षमता विकास गर्न बढी जोड दिनुपर्नेछ । यसबाहेक सन् २००३-२००५ मा कम्तिमा एउटा क्षेत्रीय प्राविधिक सहायता प्रयास सुरु गरिनुपर्छ । एडीबीद्वारा प्रायोजित परियोजनाहरूमा काम गर्ने गैससहरू, जसले प्रशिक्षणबाट फाइदा लिनसक्छन्, त्यस्ता गैससहरूलाई आवासीय नियोगले पहिचान गर्न सक्छन् । परियोजनाको रूपरेखा तथा कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकन, बजेट तथा वित्तीय स्थायित्व, सूचना तथा ज्ञानको व्यवस्थापन, स्वनियम तथा उत्तरदायी प्रक्रियाहरू प्रशिक्षणका विषय हुन सक्छन् । विकासोन्मुख मुलुकबाट विकासोन्मुख मुलुकहरूको क्षमता विकास तथा प्रशिक्षकहरूको प्रशिक्षण त्यस्ता प्रक्रिया हुन्, जसले सफलता ल्याउन सक्छन् ।

प्रस्तावित कार्यहरूको सारांश :

क-२१) एडीबीद्वारा गैससहरूलाई प्रदान गरिने हालको लगानी प्रक्रियाको एडीबीले समीक्षा गर्नुपर्नेछ । तथा, गैसस विकास प्रयासमा सघाउ पुर्‍याउन साना अनुदान कोषको स्थापना गर्नुपर्नेछ ।

क-२२) गैससहरूसँगको साभेदारीलाई प्रबर्द्धन गर्नको लागि विकासका चुनौतिहरूलाई सिर्जनात्मक ढंगबाट सुल्झाएका गैससहरूलाई सम्मान गर्ने उपाय खोज्नुपर्नेछ ।

क-२३) एडीबीले प्राविधिक सहायतामार्फत, एडीबीद्वारा सहयोगप्राप्त गतिविधिहरूमा संलग्न गैससको क्षमता विकास गर्न परियोजना व्यवस्थापन तथा सुशासन सम्बन्धी प्रशिक्षण प्रदान गर्न प्रयास गर्नेछ ।

ड) सरकार-गैसस साभेदारी तथा सहकार्यलाई सुदृढ तुल्याउने

१) गैससमैत्री नियमावली तथा प्रशासनिक प्रक्रिया

११६) गैससहरूले विभिन्न अवरोधहरू सामना गर्नुपर्छ, जुन देशअनुसार फरक-फरक हुन्छन् । यसमा दातृ संस्थाबाट नगद वा जिन्सी सहयोग प्राप्त गर्ने असमर्थता, परियोजनामा आवश्यक पर्ने विदेशी प्राविधिकहरू देश भित्र्याउनका लागि प्रवेशाज्ञा (भिसा) प्राप्त गर्न कठिनाई तथा परियोजना र कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि स्वीकृति तथा अनुमतिको चक्रव्यूह पर्छन् । गैससहरूका लागि विद्यमान अवरोध हटाउन लागि एडीबीले अनुरोध प्राप्त भएको खण्डमा उपयुक्त नयाँ नियमावली तथा प्रक्रियाको विकास गर्न विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रहरूलाई प्राविधिक सहायता उपलब्ध गराउन प्रयास गर्नेछ । केही मुलुकहरूमा प्रचलित नियमावली तथा प्रशासनिक विधिहरू सुधार र सुदृढ गर्नुपर्ने हुनसक्छ । केही अवस्थामा खारेज गर्नुपर्ने आवश्यकतासमेत आउनसक्छ । प्राविधिक सहयोगको नतिजा स्थानीय वा राष्ट्रियस्तरमा गैससको आवश्यकतालाई यथाशिघ्र सम्बोधन गर्ने खालको स्पष्ट तथा कार्यमूलक नियमावली र प्रशासनिक विधिहरूको रूपमा हुनेछ ।

११७) अन्य मुलुकहरूमा गैसस तथा तिनीहरूको सरकारबीच साभेदारीलाई विकास वा विस्तार गर्न कानूनी वातावरण तयार पार्नुपर्ने आवश्यकता हुनसक्छ । अनुरोध प्राप्त भएको खण्डमा एडीबीले सरकार-गैससको प्रभावकारी साभेदारीका लागि आवश्यक नीति, कानून, वित्तीय तथा प्रशासनिक उपकरण र प्रक्रियाको सिर्जना वा सुदृढीकरणका लागि विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रहरूलाई प्राविधिक सहायता उपलब्ध गराउन प्रयास गर्नेछ ।

११८) एडीबीले सन् २००३-२००५ को अवधिमा कम्तिमा एउटा देशमा यस्ता गतिविधिहरूलाई प्रयोगात्मकरूपमा सुरु गर्नुपर्नेछ ।

२) सरकारी कर्मचारीका लागि प्रशिक्षण

११९) सरकारी कर्मचारीहरूले गैससको भूमिका तथा विकास प्रक्रियामा तिनीहरूको महत्वपूर्ण योगदानबारे जानकारी हासिल गर्नु जरूरी छ । अनुरोध प्राप्त भएको खण्डमा एडीबीले प्रशिक्षण तथा जानकारी दिने उपयुक्त प्रक्रियाको विकास र कार्यान्वयनका लागि प्राविधिक सहायता उपलब्ध गराउन प्रयास गर्नेछ । एडीबीले सरकारको कार्यान्वयन निकायका कर्मचारीहरूका लागि सञ्चालन गर्ने आफ्नो परियोजना व्यवस्थापन प्रशिक्षण कार्यक्रममा यसलाई कसरी एकीकृतरूपमा अघि बढाउन सकिन्छ भन्ने उपाय खोज्नुपर्ने छ ।

१२०) एडीबीले सन् २००३-२००५ को अवधिमा कम्तिमा एउटा देशमा यस्तो प्रशिक्षणलाई प्रयोगात्मकरूपमा सुरु गर्नुपर्नेछ ।

प्रस्तावित कार्यहरूको सारांश :

क-२४) कानूनी संरचनाको विकास तथा सुदृढीकरण र सरकारी कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धिका लागि प्राविधिक सहायताका माध्यमबाट एडीबीले सन् २००३-२००५ को अवधिमा कम्तिमा एउटा देशमा सरकार तथा गैससहरूबीचको प्रभावकारी कार्यसम्बन्धलाई सहज तुल्याउन प्रयास गर्नेछ ।

७) संरचनाको कार्यान्वयन

क) कार्यान्वयन, अनुगमन तथा समीक्षा

१) कार्यान्वयन

१२१) कार्य संरचना कार्यान्वयनको प्रबन्ध मिलाउने सम्पूर्ण अभिभारा गैसस केन्द्रको हुनेछ । सन् २००३ देखि २००५ सम्मका लागि तयार पारिएको गैसस केन्द्रका वार्षिक कार्ययोजनाहरू संरचनाद्वारा व्यापकरूपमा निर्देशित हुनुपर्नेछ ।

१२२) गैसस केन्द्रले संरचनाको कार्यान्वयनमा क्षेत्रीय विभाग, खासगरी आवासीय नियोगहरूसँग सहायता, परामर्श तथा समन्वय गर्नुपर्नेछ । क्षेत्रीय विभागहरूको प्रमुख भूमिका परियोजना, राष्ट्रिय (राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्यक्रम) तथा उपक्षेत्रीय स्तरमा गैससहरूका लागि अनुकूल वातावरणलाई सहज तुल्याउनु हो ।

१२३) संरचनाको सफलताका लागि आवासीय नियोगहरूको सक्रिय सहभागिता अपरिहार्य छ । आवासीय नियोगहरू गैससहरूसँग नियमित सम्पर्कमा रहन्छन् । यसले गर्दा समुदायमा संरचना प्रभावकारी भएको छ/छैन र कसरी हुन्छ भनी राम्रोसँग निर्धारण गर्न सक्छन् । एडीबीले आफ्नो नियमित कार्यप्रणालीको पक्षका रूपमा परियोजना तयारी प्रक्रियाको अवधिमा साभेदार समीक्षा गर्छन् । आवासीय नियोग तथा एडीबीका परियोजना भ्रमण गर्ने अन्य कर्मचारीहरू प्रधान कार्यालयमा सूचना उपलब्ध गराउन आवश्यक छन् । गैससहरूबाट संकलन गरिएका उपयुक्त सूचना एनजीओलिक डाटाबेसमा राख्नुपर्नेछ, जसले गर्दा यस क्षेत्रभरिको गैसस समुदायबारे एडीबीको संस्थागत ज्ञानमा सहायता पुग्नेछ ।

१२४) कार्यशालामा उपलब्ध सहयोगका आधारमा अधिकांश विकासोन्मुख सदस्य राष्ट्रका सरकार तथा विकासमूलक गैससहरू संरचनाको कार्यान्वयनमा सहभागी हुन ईच्छुक हुनेछन् भन्ने आशा गर्न सकिन्छ । स्पष्टसँग भन्दा दुवै समूहहरूको दरिलो सहयोगविना संरचना कार्यान्वयन हुने छैन । गैससहरूलाई एडीबी (तथा अन्य) कार्यप्रणालीका सन्दर्भमा सम्बन्धित मुलुकहरूमा काम गर्नका लागि उपयुक्त वातावरण उपलब्ध गराउन सरकारको सर्वोत्तम सहयोग हुनुपर्नेछ । अर्कातिर गैससहरूले प्रभावकारी सञ्चालन तथा आफ्नो गृहकार्य पूरा गर्नुपर्ने आवश्यकता हुनेछ । यसबाहेक सिर्जनात्मक अन्तर्क्रियालाई सहज तुल्याउने अन्य उपायहरूमा पनि योगदान पुऱ्याउनु आवश्यक छ ।

१२५) चित्र १ मा प्रत्येक प्रमुख साभेदार समूहका मुख्य भूमिकाहरू उल्लेख गरिएका छन् । चित्र २ ले एडीबी विभागहरूका मुख्य भूमिकाहरू प्रस्तुत गरेको छ । परिशिष्टांक ३ मा प्रत्येक प्रस्तावित कार्यका लागि प्रत्येक साभेदार समूहको दायित्व पूरा गर्नुपर्ने समयावधि उल्लेख छ ।

२) अनुगमन

१२६) एडीबीको आन्तरिक गैसस सञ्जालसम्बन्धी कार्ययोजनाको एउटा भाग अनुगमन तथा मूल्यांकन योजनाका लागि हुनुपर्नेछ । आन्तरिक तथा बाह्यरूपमा संरचना कार्यान्वयनको पर्यवेक्षण गर्ने तथा यसका प्रगतिहरूको अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी प्राथमिकरूपमा गैसस केन्द्रको हुनेछ । प्रत्येक सुझावका लागि कार्यसम्पादन मापन गर्ने सूचकांक परिशिष्टांक ३ मा दिइएको छ ।

१२७) संरचनाको कार्यान्वयनमा भएका प्रगतिको एडीबीभिन्नबाट प्रत्येक वर्ष प्रतिक्रिया लिने प्रक्रियाको सुरुवात गैसस केन्द्रले गर्नुपर्नेछ । क्षेत्रीय विभागहरू र तिनका आवासीय नियोग तथा प्रतिनिधिमूलक कार्यालयहरूले सहजरूपमा प्रतिक्रिया दिन मिल्ने खालको प्रक्रिया विकास गर्नुपर्नेछ । यो प्रतिक्रिया मिलाएको ढंगबाट मागनुपर्नेछ र आवश्यकताअनुसार क्षेत्रीय विभागहरूसँग ती उपक्षेत्रमा समीक्षा भएका गतिविधि समीक्षा गर्न बैठक बस्नुपर्नेछ ।

१२८) यसबाहेक, गैसस तथा सरकारी प्रतिनिधिहरूले प्रत्येक राष्ट्रिय तथा उपक्षेत्रीय त्रिपक्षीय मञ्चका सन्दर्भमा संरचनाको वार्षिक समीक्षा गर्नुपर्नेछ । यस्ता बैठकले केही समय संरचनाअन्तर्गतका गतिविधिहरूको स्थिति के छ भनी समीक्षा गर्न दिनुपर्नेछ ।

१२९) प्रत्येक वर्ष, गैसस केन्द्रले एडीबी-गैसस साभेदारीको संस्थाव्यापी कार्य-सम्पादनको सारांश समेट्दै वार्षिक प्रतिवेदन तयार पार्दछ । यो वार्षिक प्रतिवेदन संरचनाको अनुगमन तथा मूल्यांकनका लागि प्रमुख सूचना संकलन गर्ने माध्यमका रूपमा रहनेछ । साथै, यसले सबै साभेदारहरूको धारणालाई संक्षेपमा तयार पार्नुपर्छ ।

३) समीक्षा

१३०) एडीबीले सन् २००६-२०१० को नयाँ संरचना तयार पार्न सन् २००५ को मध्यमा यस संरचनाको महत्वपूर्ण समीक्षा गर्नुपर्नेछ । यो समीक्षा हालको संरचना तयार पार्दा गरिएकोजस्तै बृहत तथा सहभागितामूलक हुनुपर्नेछ ।

ख) स्रोत-साधनको पर्नसक्ने प्रभाव

१३१) यो मस्यौदामा संरचनामा आउँदो तीन वर्षसम्म संरचना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने एडीबीको स्रोत-साधनको सामान्य अनुमान प्रस्तुत गरिएको छ । तीन वर्षमा आवश्यक पर्ने स्रोत-साधन करिब ४७ लाख अमेरिकी डलर (३६ करोड ६६ लाख रुपैयाँ) हुनेछ । वार्षिकरूपमा विभाजन गर्दा सन् २००३ मा २० लाख डलर (१५ करोड ६० लाख रुपैयाँ), २००४ मा १४ लाख डलर (१० करोड ९२ लाख रुपैयाँ) र २००५ मा १३ लाख डलर (१० करोड १४ लाख रुपैयाँ) रहेको छ । परिशिष्टांक ३ मा प्रत्येक प्रस्तावित कार्यका लागि आवश्यक पर्ने एडीबीको स्रोत-साधन उल्लेख गरिएको छ । प्रस्तावित कार्यहरूलाई तीनवटा शीर्षकअन्तर्गत समूह विभाजन गर्दा अनुमानित लागत यस्तो हुन्छ :

परियोजना/कार्यक्रम/नीतिमा त्रिपक्षीय सहकार्य	\$ १,६००,००० (१,२४,८००,०००।-)
गैसस/सरकार क्षमता अभिवृद्धि	\$ २,१५०,००० (१,६७,७००,०००।-)
एडीबी क्षमता विकास	\$ ९५०,००० (७४,१००,०००।-)
कूल	\$ ४,७००,००० (३,६६,६००,०००।-)

१३२) यो अनुमानित लागतमा सोचाइ बनाइसकिएको सानो परिमाणको अनुदान कोषलाई समावेश गरिएको छैन । यसका लागि विभिन्न बहुपक्षीय संस्थाहरूबाट २ करोड अमेरिकी डलर (एक अर्ब ५६ करोड रुपैयाँ) पुँजीकृत हुनसक्नेछ । गैसस/सरकार क्षमता अभिवृद्धि बजेटमा प्रारम्भिक दुई वर्षे सानो अनुदान कोष समोश छ । यो रकम १० लाख अमेरिकी डलर (७ करोड ८० लाख रुपैयाँ) को हुनेछ, जुन प्रचलित एडीबी विशेष कोष, जस्तै गरिबी न्यूनीकरण सहयोग कोषबाट पुँजीकृत गरिनेछ ।

१३३) यो अनुमानित बजेट पूर्ण संस्थाको लागि हो । पहिल्यै बजेट तोकिसकेका गतिविधिहरू पनि यसमा समाहित भएका हुन सक्छन् । उदाहरणका लागि इन्डोनेसियामा गैसहरूको सुदृढीकरणका लागि प्रस्तावित प्राविधिक सहायता सन् २००३ मा कार्यान्वयनमा जाने आशा गरिएको छ । यस्तो गतिविधिका लागि संरचनाअन्तर्गत ३ लाख अमेरिकी डलर (२ करोड ३४ लाख रुपैयाँ) बजेट राखिएको छ । यस अनुमानित बजेटले कर्मचारीहरूको वेतनवृद्धिलाई समेटेको छैन, जुन यस किसिमका गतिविधिहरूमा पहिल्यै समर्पित थिए । तर, यसमा छानिएका आवासीय नियोगहरूमा सन् २००५ भित्र ३ देखि ५ पूर्णकालिन गैसस सम्पर्क अधिकृतहरू नियुक्त गर्ने प्रस्तावलाई समावेश गरिएको छ ।